

De toepasbaarheid van onderwijs op afstand Literatuuronderzoek (digitaal) afstandsonderwijs voor (dreigende) thuiszittende kinderen en jongeren

Anke Suijkerbuijk, Msc. (Oberon)
Kimberly Deppe, Msc. (Dialogic)
Dr. Alfons ten Brummelhuis (Serendips)
Dr. Ton Klein (Oberon)

Inhoudsopgave

Samenvatting	5
1 Inleiding	6
1.1 Aanleiding	6
1.2 Doel, doelgroep en onderzoeksvragen	7
1.3 Onderzoeksopzet	8
Stap 1: Startgesprek	8
Stap 2: Literatuuronderzoek	8
Stap 3: Interview met expert	9
Stap 4: Rapportage	10
1.4 Leeswijzer	10
2 Achtergrond	11
2.1 Regulier onderwijs	12
Recht op onderwijs	12
Kernopgaven van onderwijs	12
Onderwijstijd	13
2.2 Thuiszittende kinderen en jongeren	13
Omvang	13
Regionale samenwerkingsverbanden	14
Complexe problematiek	14
Oorzaken	15
Rol van school en ouders	15
Effectieve aanpakken	15
2.3 Digitaal afstandsonderwijs	16
2.4 Toepasbaarheid van afstandsonderwijs	17
Preventief	17
Curatief	18
Kwaliteitsverbetering	18
3 Pedagogische en didactische aanpakken	20
3.1 Bevindingen microniveau: Leerling en klas	20
Pedagogische en didactische aanpakken	20
Conceptuele onderbouwing	20
Aanpakken en opbrengsten van digitaal afstandsonderwijs	21
Kwaliteit pedagogisch-didactisch handelen is essentieel	21
Interactie	22
Zelfstandig werken	22
Kwetsbare leerlingen	23
Samenhang leerling kenmerken en opbrengsten van afstandsonderwijs	23
Vier bouwstenen	25
3.2 Bevindingen mesoniveau: School en omgeving	27
Schoolleiders en -bestuur	27
Ouders	27
3.3 Bevindingen macroniveau: Landelijk onderwijssysteem	28
3.4 Samenvattend	28

4	Randvoorwaarden voor uitvoering	29
4.1	Bevindingen microniveau: Leerling en klas	29
	Technisch & praktisch.....	29
	Juridisch.....	30
	Sociaal	31
	Vaardigheden	31
4.2	Bevindingen mesoniveau: School en omgeving	32
	Financieel.....	32
	Juridisch.....	33
	Bestuurlijk/organisatorisch	34
	Sociaal.....	34
4.3	Bevindingen macroniveau: Landelijk onderwijssysteem.....	35
	Juridisch.....	35
4.4	Samenvattend	37
5	Opbrengsten digitaal afstandsonderwijs	38
5.1	Bevindingen microniveau: Leerling en klas	38
	Kwaliteitsverbetering	38
	Preventief	39
	Preventief tijdens coronaperiode.....	40
	Preventief Overig.....	43
	Curatief.....	44
5.2	Bevindingen mesoniveau: School en omgeving	46
5.3	Bevindingen macroniveau: Landelijk onderwijssysteem.....	46
5.4	Samenvattend	47
6	Conclusies.....	49
6.1	Aanpak.....	49
6.2	Uitvoering.....	49
6.3	Opbrengsten.....	49
7	Advies.....	51
7.1	Aanpak.....	51
7.2	Uitvoering	51
7.3	Opbrengsten.....	52
7.4	Algemene aandachtspunten.....	52
8	Literatuurlijst.....	54
	Factsheet	60

Samenvatting

Afstandsonderwijs heeft een lange traditie en is tijdens de coronapandemie noodgedwongen onderwijsbreed toegepast. Tegelijkertijd laten resultaten van onderzoek zien dat binnen het funderend onderwijs de inzet van digitaal afstandsonderwijs duidelijk nog in de kinderschoenen staat. Een betekenisvolle bevinding die in de afgelopen periode aan het licht is gekomen, is dat niet alle leerlingen in gelijke mate van digitaal afstandsonderwijs profiteren. De meest leerlingen leren bij afstandsonderwijs zelfs minder dan bij regulier onderwijs op school. Een uitzondering zijn (groepen) leerlingen die zich op hun school minder goed voelen en extra zorg en aandacht vragen. Tegelijkertijd laat de uitgevoerde review van literatuur zien dat er nog kennisgaten zijn over wanneer en voor wie afstandsonderwijs wel en niet werkt. Ook lijken de mogelijkheden van digitaal afstandsonderwijs nog onvoldoende in de praktijk verkend. Potentiële opbrengsten van afstandsonderwijs blijven daardoor voor veel scholen onbekend en onbenut. Dit raakt vooral kwetsbare leerlingen die niet naar school kunnen of willen. Binnen het huidige onderwijsstelsel lopen deze leerlingen als gevolg van frequent verzuim of thuiszitten een verhoogd risico op ongelijke kansen en achterstand in hun ontwikkeling.

In deze rapportage bespreken we de uitkomsten van een literatuuronderzoek naar de inzet, de randvoorwaarden en opbrengsten van digitaal afstandsonderwijs. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen digitaal afstandsonderwijs ten behoeve van kwaliteitsverbetering, als preventieve inzet bij leerlingen die tijdelijk niet (volledig) naar school gaan en als curatieve inzet bij leerlingen waarvoor het gedurende een langere periode lichamelijk of psychisch niet mogelijk is naar een fysieke school te gaan.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Digitaal- en afstandsonderwijs bieden veel mogelijkheden voor allerlei doelgroepen. Van digitaal afstandsonderwijs is sprake wanneer onderwijs niet op school maar online op afstand wordt verzorgd, zonder fysieke aanwezigheid van een leraar in de nabijheid van een leerling (Dijkgraaf & Wiersma, 2022). In de afgelopen decennia is in ons land ruime ervaring opgedaan met digitaal onderwijs op afstand voor leerlingen die tijdelijk niet naar school kunnen of thuis moeten blijven. Bijvoorbeeld vanwege ziekte of andere omstandigheden die ervoor zorgen dat leerlingen tijdelijk niet naar school kunnen.

Digitaal afstandsonderwijs wordt momenteel het meest ingezet als aanvulling op het bestaande onderwijs en als alternatief voor regulier onderwijs wanneer een leerling langere tijd ziek is of thuis zit. De talrijke praktijkvoorbeelden van (digitaal) afstandsonderwijs illustreren dat de inrichting en uitvoering een grote variatie aan verschijningsvormen kent. Verder laat onderzoek zien dat voor bepaalde groepen specifieke kansen of risico's bestaan bij deze vorm van onderwijs (Smeets et al., 2023).

Daarnaast speelt rondom afstandsonderwijs een vraagstuk voor een speciale groep leerlingen: kinderen en jongeren die thuis zitten (Binsbergen et al., 2019). Hoewel de schattingen over het aantal thuiszittende kinderen en jongeren uiteenlopen, moet er rekening mee worden gehouden dat circa 15.000 leerlingen thuiszitten zonder onderwijsprogramma en zonder uitzicht op snelle terugkeer naar de eigen, fysieke school (Balans, 2020). In de Kamerbrief van december 2023 benadrukt Minister Paul de grote gevolgen van thuiszitten zonder onderwijs voor de leerling, de ouders en uiteindelijk de maatschappij (Paul, 2023a). Hiernaast worden schoolbesturen en samenwerkingsverbanden in deze Kamerbrief opgeroepen om "de kansen die digitaal afstandsonderwijs biedt binnen de bestaande juridische kaders ten volle te benutten". Voor deze groep thuiszitters is het betekenisvol om na te gaan wat bekend is over inrichtingsvormen van digitaal onderwijs die goed aansluiten bij hun individuele situatie. Het op een rij zetten van inzichten uit zowel literatuur als praktijkvoorbeelden kan helpen te voorkomen dat dreigende thuiszitten volledig thuis komen te zitten. Ook kunnen inzichten uit de literatuur handreikingen bieden voor aanpakken die thuiszittende kinderen en jongeren ondersteunen bij een (gedeeltelijke) terugkeer naar school. In de Kamerbrief van december 2023 is een subsidieregeling voor 2024 aangekondigd waarmee schoolbesturen en samenwerkingsverbanden gestimuleerd worden om samenwerking aan te gaan en maatwerk met digitaal afstandsonderwijs op te zetten of door te ontwikkelen (Paul, 2023a).

Dit literatuuronderzoek informeert en inspireert scholen en samenwerkingsverbanden die aanpakken voor digitaal afstandsonderwijs willen inzetten voor kwaliteitsverbetering of voor leerlingen die om diverse redenen (tijdelijk) thuiszitten en niet meer deel (kunnen) nemen aan fysiek onderwijs.

1.2 Doel, doelgroep en onderzoeksvragen

Het doel van dit literatuuronderzoek is inzicht geven in wat bekend is over de inzet en opbrengsten van digitaal afstandsonderwijs. Digitaal afstandsonderwijs kent verschillende verschijningsvormen. Het project Digitale School (Kennisset, 2023) onderscheidt grofweg drie *vormen* van digitaal afstandsonderwijs.

- Leerling volgt een onderwijsprogramma verzorgd door de leraar van de eigen klas, deels in de klas, thuis of volledig op afstand;
- Leerling volgt een onderwijsprogramma van de eigen school aangevuld door digitaal afstandsonderwijs met aanbod van een andere aanbieder dan de eigen school, bijvoorbeeld ingekocht bij externe partij of verzorgd door een samenwerkingsverband van scholen;
- Leerling volgt buiten de reguliere school al het onderwijs bij een Digitale School als volledige voorziening.

Voor de onderhavige literatuurstudie maken we onderscheid naar de *functies* die digitaal afstandsonderwijs voor verschillende doelgroepen kan vervullen. Hierbij hanteren we als indeling digitaal afstandsonderwijs voor schoolgaande leerlingen (ten behoeve van kwaliteitsverbetering), voor leerlingen die tijdelijk niet (volledig) naar school gaan (preventieve inzet) en voor leerlingen waarvoor het gedurende een langere periode lichamelijk of psychisch niet mogelijk is naar een fysieke school te gaan (curatieve inzet). Omdat de laatstgenoemde groep leerlingen regelmatig of een langere periode thuiszit, dreigen zij zowel in het onderwijs als maatschappelijk uit te vallen. Door raadpleging van literatuur beantwoorden we de volgende onderzoeksvragen:

1. **Aanpak.** Wat zijn pedagogisch en didactisch de beste aanpakken voor (volledig) digitaal afstandsonderwijs (waar mogelijk toegespitst per vorm en doelgroep).
2. **Uitvoering.** Aan welke (rand)voorwaarden moet in ieder geval worden voldaan om (volledig) digitaal afstandsonderwijs te kunnen faciliteren (waar mogelijk toegespitst per vorm en doelgroep) ten aanzien van de vaardigheden, competenties en mentale mogelijkheden van de leerling:
 - op het vlak van schoolorganisatie;
 - op het vlak van mentor/leraar;
 - op het vlak van thuisbasis/ouder/verzorger;
 - op het vlak van praktische randvoorwaarden op school en in de thuissituatie zoals devices en een internetverbinding.
3. **Opbrengsten.** Welke kennis over de effecten van (volledig) digitaal afstandsonderwijs op de drie doeldomeinen van het onderwijs (kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming) is al opgedaan?

Elk van deze onderzoeksvragen beantwoorden we met aandacht voor de volgende doelgroepen:

- Alle leerplichtige leerlingen¹ (po, vo en go);
- Leerlingen met special needs (specifieke onderwijs gerelateerde ondersteuningsbehoefte);
- Leerlingen die thuiszitten of dreigen uit te vallen.

¹ Leerlingen van 6 t/m de leerplichtige/ kwalificatie plichtige leeftijd van 17 jaar

1.3 Onderzoeksopzet

In deze paragraaf beschrijven we onze aanpak waarmee we op navolgbare wijze inzicht geven in wat bekend is over (digitaal) afstandsonderwijs voor (dreigende) thuiszittende kinderen en jongeren in de wetenschappelijke literatuur.

Stap 1: Startgesprek

Op 5 december 2023 heeft er een startgesprek plaatsgevonden als kennismaking tussen de projectleider, onderzoeker(s) en de opdrachtgever en dient als inhoudelijke en organisatorische aftrap. Tijdens het startgesprek is er in overleg met de opdrachtgever de definitieve onderzoeksvragen vastgesteld. Daarnaast zijn de opzet, planning en communicatie met de opdrachtgever besproken en in afstemming met de opdrachtgever definitief gemaakt

Stap 2: Literatuuronderzoek

Het primaire doel van het literatuuronderzoek is het systematisch in kaart brengen van bestaande kennis over (digitaal) afstandsonderwijs, met behulp van diverse betrouwbare bronnen, waaronder wetenschappelijke artikelen, boeken, papers, en praktijkvoorbeelden.

In de literatuurstudie zijn verschillende gerenommeerde databases geraadpleegd, waaronder ERIC, Web of Science, Researchgate, Scienceopen, en Google Scholar. Specifiek voor het Nederlandse domein is gezocht in de Netherlands Research Portal (NARCIS) en de database van het tijdschrift Pedagogische Studiën. De informatie uit deze bronnen is niet alleen samengevat, maar ook kritisch besproken binnen het toegepaste analysekader en de expertise van het onderzoeksteam.

Voor de uitvoering van het literatuuronderzoek werden twee complementaire zoekstrategieën toegepast. Allereerst werden de eerder genoemde databases doorzocht op basis van relevante zoektermen, waarbij synoniemen en gerelateerde termen werden ingezet. De keuze van zoektermen werd afgestemd met de opdrachtgever en zowel Nederlandse als Engelse zoektermen werden gebruikt om een brede en inclusieve benadering te waarborgen. De initiële zoekstrategie omvatte een lijst van zoektermen die gedurende het onderzoek verder werd uitgebreid en verfijnd. De kern van de zoekstrategie rustte op drie hoofdtypen zoekwoorden: "afstandsonderwijs," "thuiszitters," en "regulier onderwijs" zoals weergegeven in Tabel 1. Elke zoekopdracht hoefde niet noodzakelijk alle drie de typen zoekwoorden te bevatten. Additioneel heeft de opdrachtgever nog de zoekopdracht "Emotionally based school avoidance" aangedragen. Ook deze is meegenomen in het zoekproces.

Tabel 1: Zoekwoorden

Afstandsonderwijs	Thuiszittende kinderen/jongeren	Regulier onderwijs
Onderwijs op afstand	Langdurig relatief verzuim	Regulier onderwijs
Digitaal afstandsonderwijs	Absoluut verzuim	Passend onderwijs
Digitale school	Speciale behoefte	Speciaal onderwijs
Online onderwijs	Thuiszitter	
Online leren	Thuiszittende	
Virtueel onderwijs	Schoolverzuim	
Flexibel onderwijs	Special needs	
Afstandsonderwijs	Homebound students	
Digitaal onderwijs	Disabled learners	

Afstandleren	Chronic absenteeism	
Passend onderwijs	Absentee students	
Remote onderwijs		
Teleleren		
Remote learning		
E-learning		
Virtual education		
Flexible learning		
Distance learning		
Digital distance education		
Digital learning		
The virtual classroom		

Ten tweede is er een snowballing-aanpak toegepast. Met deze aanpak hebben we publicaties toegevoegd die als relevant naar voren zijn gekomen in de bronnen die we via de zoektermen hebben gevonden. Daarnaast is er specifiek op gaten in de informatie (digitaal) afstandsonderwijs over aanvullend gezocht in de literatuur.

We hebben zowel wetenschappelijke als niet-wetenschappelijke bronnen opgenomen, omdat we erkennen dat beide soorten bronnen waardevolle inzichten kunnen bieden. Wetenschappelijke bronnen verschaffen vaak diepgaande analyses en empirisch onderbouwde bevindingen, terwijl niet-wetenschappelijke bronnen zoals websites, rapporten van onderwijsinstanties en opinieartikelen een breder spectrum aan perspectieven en praktijkervaringen kunnen belichten. Bovendien hebben we zowel nationale als internationale bronnen geraadpleegd om een inclusief beeld te verkrijgen, rekening houdend met verschillen in onderwijssystemen, benaderingen en contexten wereldwijd.

Specifiek voor de selectie en analyse van literatuur gericht op beantwoording van onderzoeksvraag 3 (opbrengsten van afstandsonderwijs voor kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming) hebben we het kwaliteitskader voor effectieve aanpakken benut (NRO, 2022). Dit kader geeft op basis van de kwaliteit van onderzoek richtlijnen voor de beoordeling van effectiviteit in de gradaties: eerste aanwijzingen; goede aanwijzingen en sterke aanwijzingen voor effectiviteit.

Tijdens het literatuuronderzoek is een gestructureerde lijst bijgehouden met de gevonden relevante bronnen, inclusief het jaar van uitgave, de auteur (organisatie), titel, relevante, en belangrijkste bevindingen/conclusies. Indien mogelijk zijn digitale vindplaatsen van het bronmateriaal vermeld. Deze gestructureerde lijst is regelmatig gedeeld met de opdrachtgever, waardoor er continu gelegenheid was voor suggesties ter aanvulling of verdieping.

Stap 3: Interview met expert

Na het voltooien van het literatuuronderzoek bleek dat de literatuur kennishiaten vertoonde, met name op het gebied van de opbrengsten van de inzet van afstandsonderwijs voor (dreigende)thuiszittende kinderen en jongeren. Derhalve is een expert geraadpleegd die op het thema passend onderwijs verbonden is aan Ingrado (Branchevereniging voor leerplicht en rmc).

Stap 4: Rapportage

Voor de vertaling van de literatuurlijst naar de beantwoording van de onderzoeksvragen is het analysekader gebruikt dat nader is beschreven in hoofdstuk 3. Hierin is een uitsplitsing gemaakt in de volgende niveaus en doelgroepen:

- Micro-niveau (klas/leerling);
- Meso-niveau (school en lokale omgeving);
- Macro-niveau (landelijk/ overheid);
- Doelgroep: gebruik afstandsonderwijs voor kwaliteitsverbetering;
- Doelgroep: gebruik afstandsonderwijs voor preventie van (verdere) schooluitval en achterstanden;
- Doelgroep: curatief gebruik van afstandsonderwijs voor leerlingen met structureel verzuim die niet naar de oorspronkelijke school van inschrijving (terug) kunnen of willen gaan.

Daarnaast is er bij de selectie van relevante literatuur gelet op de volgende criteria:

- **Relevantie:** Prioriteit is gegeven aan bronnen die direct relevant zijn voor de onderzoeksvragen en doelstellingen van het project.
- **Doelgroep:** Specifieke focus is gelegd op bronnen die gericht zijn op doelgroepen waarvoor beperkte literatuur beschikbaar is.
- **Actualiteit:** Recente bronnen kregen voorrang om ervoor te zorgen dat de informatie up-to-date was en aansloot bij de actuele stand van zaken in (digitaal) afstandsonderwijs.

Tot slot zijn de inzichten uit het onderzoek vertaald naar concrete adviezen over het inrichten van een praktijkonderzoek over de inzet van (digitaal) afstandsonderwijs. Hiernaast is er een (publieksvriendelijke) factsheet opgeleverd met de belangrijkste bevindingen en adviezen uit het onderzoek ten behoeve van het opzetten van initiatieven t.a.v. (digitaal) afstandsonderwijs. Tezamen heeft deze onderzoeksopzet een goed beeld opgeleverd van wat er in de literatuur bekend is over (digitaal) afstandsonderwijs.

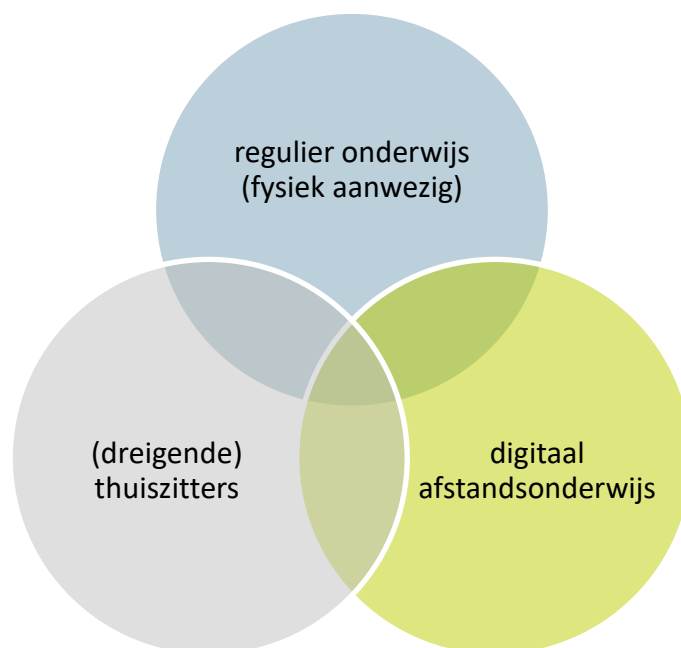
1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 schetsen we eerst de ruimere context van de vraagstelling vanuit drie perspectieven: thuiszittende kinderen/jongeren, regulier onderwijs en afstandsonderwijs. Dit hoofdstuk sluit af met een nadere afbakening van doelgroepen waarop het literatuuronderzoek zich richt. Vervolgens zetten we voor de drie onderzoeksvragen de bevindingen van de literatuurreview op een rij en deze beschrijven we achtereenvolgens in de hoofdstukken 3, 4 en 5. Elk van deze hoofdstukken sluit telkens af met een beknopte beantwoording van de betreffende onderzoeksvraag. Daarna vatten we in hoofdstuk 6 de belangrijkste conclusies puntsgewijs samen door te benoemen wat de literatuurreview ons leert over de aanpak, uitvoering en opbrengsten van digitaal afstandsonderwijs voor (dreigende) thuiszittende kinderen en jongeren. In hoofdstuk 7 presenteren we onze adviezen om in de toekomst digitaal afstandsonderwijs zo goed en veilig mogelijk te kunnen inzetten voor (dreigende) thuiszittende kinderen en jongeren. Tenslotte bevat de bijlage (*zie bijlage*) bij deze rapportage een factsheet waarin de bevindingen van de literatuurstudie zijn gebundeld in een aantal do's en don'ts voor de onderwijspraktijk. Daarmee vormt deze uitgebreide rapportage de onderlegger voor de beknopte factsheet.

2 Achtergrond

De vraagstelling van het literatuuronderzoek raakt inhoudelijk aan drie verschillende inhoudelijke domeinen ofwel onderwijskundige thema's. Deze thema's zijn: (1) regulier onderwijs op scholen waarbij leraren en leerlingen beiden fysiek op school aanwezig zijn; (2) thuiszittende leerlingen die leerplichtig zijn maar niet naar school kunnen, willen of mogen; (3) digitaal afstandsonderwijs waarbij de leerling niet naar school gaat en onderwijs op afstand volgt. De overlap tussen de verschillende inhoudelijke thema's is afgebeeld in figuur 1. Deze samenvallende gebieden definiëren de doelgroepen van dit onderzoek. In essentie gaat deze literatuurstudie over de overlappende gebieden tussen enerzijds digitaal afstandsonderwijs en anderzijds onderwijs op school in relatie tot het vraagstuk van (dreigende) thuiszittende kinderen en jongeren. Verder laat figuur 1 zien dat de drie hoofdthema's veel ruimer zijn dan de overlappende gebieden waarop deze literatuurstudie zich focust.

Alvorens in te zoomen op de toepasbaarheid van digitaal afstandsonderwijs als onderwijsvorm voor (dreigende) thuiszittende kinderen en jongeren geven we eerst als achtergrond een algemene beschrijving van de drie hoofdthema's.

Figuur 1: Drie hoofdthema's binnen de vraagstelling

2.1 Regulier onderwijs

Recht op onderwijs

De doelgroep van het (speciaal) basisonderwijs en (speciaal) voortgezet onderwijs zijn alle leerplichtige leerlingen. Elk van deze leerlingen heeft recht op goed onderwijs. Het recht op goed onderwijs betekent dat je naar school moet kunnen gaan en dat je goed les moet krijgen, op een manier die bij je past. Het is een overheidstaak om goed onderwijs te regelen. Dit betekent dat de toegankelijkheid en onderwijskwaliteit wordt ingericht op een manier dat alle leerlingen ervan profiteren (Onderwijsraad, 2020).

De professionele beroepsuitoefening van leraren heeft veel invloed op de kwaliteit van onderwijs. Leraren vervullen een cruciale rol (SER, 2021). In interactie met leerlingen geven leraren vanuit hun kennis, compassie en emotie in de dagelijkse praktijk vorm en inhoud aan onderwijs. De overheid en schoolbesturen ondersteunen hen daarbij door daarvoor gunstige randvoorwaarden te scheppen. Voor de schoolloopbaan van leerlingen mag het niet uitmaken op welke school je zit. Dit is voor sommige leerlingen nu wel het geval (CPB, 2022). Ondanks het breed gedeelde gelijkheidsideaal is er in onze samenleving sprake van toenemende ongelijkheid. Niet iedereen kan meedoen en niet iedereen heeft een eerlijke kans om zich te ontwikkelen. Voor bepaalde groepen leerlingen is sprake van een stapeling van risico's gedurende hun schoolloopbaan (Onderwijsraad, 2016). Om leerlingen gelijke kansen te geven, is soms ongelijke behandeling nodig door uit te gaan van wat leerlingen nodig hebben. Dit vraagt om een onderwijssysteem dat ruimte biedt voor maatwerk.

Kernopgaven van onderwijs

Bij de voorbereiding van leerlingen op deelname aan de toekomstige samenleving staan scholen voor de uitdaging invulling te geven aan drie kernopgaven: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming (Onderwijsraad, 2016).

- **Kwalificatie:** De opgave van scholen op het domein voor kwalificatie is gericht op de voorbereiding van leerlingen op het vervolgonderwijs zodat ze door het behalen van onderwijsdiploma's of certificaten zich kunnen kwalificeren voor deelname aan de arbeidsmarkt. Waar in het primair onderwijs de doorstroomtoets een rol speelt bij het advies voor vervolgonderwijs (schooltype), geeft de eindtoetsing in het voortgezet onderwijs voor elke individuele leerling aan of de eindtermen zijn behaald en een diploma kan worden toegekend. Dit diploma heeft een civiel effect en bepaalt of leerlingen kunnen doorstromen naar bepaalde vervolgopleidingen en/of in aanmerking komt voor bepaalde beroepen (Onderwijsraad, 2016).
- **Socialisatie:** Een wezenlijk onderdeel van socialisatie is burgerschap. In de wet voor burgerschap staat dat 'van scholen wordt verwacht dat zij hun leerlingen op doelgerichte en samenhangende wijze kennis en respect bijbrengen voor de democratische rechtsstaat en de daaraan verbonden waarden, zoals vrijheid van meningsuiting, gelijkwaardigheid en verdraagzaamheid' (Staatsblad, 2021). Verder hoort bij socialisatie ook de begeleiding van leerlingen in hun ontwikkeling als lid en mede-vormgever van de samenleving. Dit is meer dan alleen het ontwikkelen van omgangsvormen en waarden en normen, maar omvat ook het begrijpen van de samenleving als een resultaat van historische, culturele en sociale processen.
Socialisatie betekent ook je onderdeel voelen van een groter geheel en het nemen van verantwoordelijkheid om actief (mede) vorm te geven aan dat grotere geheel en het verder te ontwikkelen. Door niet alleen een verbinding aan te gaan met de samenleving als geheel, maar ook

met de schoolgemeenschap als mini-samenleving. Het gaat dan in het onderwijs bijvoorbeeld om de ruimte en uitdaging die leerlingen krijgen om mede vorm te geven aan hun school. Op die manier is het onderwijs een oefenplaats, waar leerlingen actief kunnen oefenen met de sociale en maatschappelijke vaardigheden die ze nodig hebben om deel te kunnen nemen aan onze samenleving (Geerdink et al., s.n.).

- *Persoonsvorming*: Onder persoonsvorming wordt veelal verstaan dat leerlingen worden begeleid in het ontdekken van hun passies, identiteit en drijfveren. Tot persoonsvorming hoort ook de groei van leerlingen naar zelfstandigheid om verantwoordelijk in de wereld te staan en over de ontwikkeling van eigen identiteit en uniciteit: wie ben ik, wat kan ik en wie wil ik zijn (SLO, 2020). Veel lastige en ingrijpende keuzes moeten al jong gemaakt worden en daarbij is zelfkennis noodzakelijk. Welke ambities heb ik, waar liggen mijn sterke punten, waar liggen mijn kansen, hoe maak ik keuzes? Individuele ontplooiing en brede ontwikkeling van talenten maakt mensen tot wie ze zijn. Een van de opgaven voor het onderwijs is om jongeren hierin te begeleiden (Inspectie van het Onderwijs, 2021b).

Onderwijstijd

Onderzoek naar opbrengsten en kwaliteit van goed onderwijs laat zien dat er niet één recept is dat onder alle omstandigheden bij elke leerling tot dezelfde resultaten leidt. In andere woorden: er bestaat geen monocausaliteit als verklaring van onderwijsopbrengsten en het is dan ook een misvatting te verwachten dat er onderwijsaanpakken zijn die overall en altijd voor elke leerling tot de beste resultaten leidt. Beantwoording van de vraag 'Wat werkt?' is daarmee onlosmakelijk verbonden met: voor wie, wanneer en waarom.

Wel zijn er factoren die in meta-analyses samenhang laten zien met hoge onderwijsprestaties. Een van deze factoren is het bieden van voldoende leertijd (Scheerens, 2021). Onderwijstijd doet er dus toe. Anders gezegd: Voldoende onderwijstijd is een voorwaarde voor kwalitatief goed onderwijs waarin leerlingen een kansrijke omgeving wordt geboden om zich te ontwikkelen. Leerlingen die binnen ons onderwijsstelsel voor langere tijd geen gebruik maken of toegang hebben tot onderwijstijd noemen we thuiszittende kinderen en jongeren

2.2 Thuiszittende kinderen en jongeren

Omvang

De Leerplichttelling 2021-2022 rapporteert dat de groep thuiszittende kinderen en jongeren bestaat uit ruim 10.000 leerlingen met absoluut verzuim (leerplichtig maar niet ingeschreven bij een school) en ruim 3000 leerlingen met langdurige ongeoorloofde afwezigheid (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2023a). Daarnaast is er een groeiende groep van ruim 7000 kinderen met een vrijstelling van Leerplicht. Hoewel er geen vaste definitie van thuiszitten is, hanteert het ministerie van OCW de term 'thuiszitters' als verzamelterm voor leer- of kwalificatie plichtige jongeren die op een school zijn ingeschreven, maar langer dan vier weken niet naar school gaan (langdurig relatief verzuim) en voor leerlingen die niet op een school staan ingeschreven (absoluut verzuim (Inspectie van het Onderwijs, 2016)). Daarnaast zijn er ook thuiszittende kinderen en jongeren die zijn vrijgesteld van de leerplicht vanwege een specifieke situatie, zoals een ernstige, meervoudige handicap (Ingrado, 2021).

Regionale samenwerkingsverbanden

De problematiek van kinderen en jongeren die thuis (dreigen te) zitten, speelt al langer en is in 2014 met de Wet passend Onderwijs aangepakt via een stelselwijziging van vooral bestuurlijk-organisatorische aard. De meest in het oog springende verandering ten opzichte van het vroegere beleid is de decentralisatie van bevoegdheden en budgetten naar regionale samenwerkingsverbanden van schoolbesturen. Eén van de problemen die passend onderwijs moest oplossen is het verschijnsel van leerlingen die thuiszitten als gevolg van de vrijheid van scholen om eigen toelatingsbeleid te voeren. Moeilijk plaatsbare leerlingen liepen daardoor het risico om steeds maar 'doorgeschoven' te worden en uiteindelijk geen onderwijsplek te krijgen. De verwachting was, en is, dat de samenwerkingsverbanden dat probleem zouden gaan oplossen. In dat kader hebben schoolbesturen een wettelijke zorgplicht gekregen: de plicht om voor elke leerling met extra ondersteuningsbehoefte een passend aanbod te vinden, op de eigen school/scholen of elders in het samenwerkingsverband. Hoewel thuiszittende kinderen/jongeren de leerlingen zijn die het meest in de aandacht staan als doelgroep van passend onderwijs is de ambitie om thuiszitten te voorkomen of op te lossen niet gehaald. De laatste jaren stijgt het aantal thuiszittende kinderen en jongeren, tegen de beleidsbedoelingen in (Ledoux, 2021). In de loop der tijd is meer en meer aandacht gekomen voor dit probleem en worden steeds vaker verschillende soorten interventies gefaciliteerd en uitgeprobeerd (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; Steunpunt passend onderwijs; LPO Netwerk; VO Samenwerkingsverbanden passend onderwijs, 2023).

Complexe problematiek

Bij thuiszittende kinderen en jongeren speelt er vaak een ingewikkelde, meervoudige problematiek (Ingrado, 2010; NJI, 2020). Soms is er sprake van door het kind gemotiveerde weigering om naar school te gaan. De term Emotionally Based School Avoidance (EBSA) beschrijft deze situaties. De term beschrijft kinderen en jongeren die aanhoudende problemen ondervinden bij het naar school gaan als gevolg van negatieve gevoelens (zoals angst). Er is sprake van EBSA wanneer de moeilijkheden om naar school te gaan zijn geëscaleerd tot een punt waarop het kind/jongere moeite heeft om naar school te gaan gedurende een bepaalde periode en dit gepaard gaat met emotioneel en fysiek leed (Ladwig, 2007). Deze leerlingen hebben vaak te maken met internaliserende gedragsproblemen (zoals angst of depressie), externaliserende gedragsproblemen (zoals verbale of fysieke agressie) en somatische klachten (zoals buikpijn en hoofdpijn). Ook problemen in de thuissituatie spelen vaak een rol, zoals schulden of een gebrek aan structuur.

Onderzoek naar achtergronden van (dreigende) uitvallers en thuiszittende kinderen en jongeren laat vooral zien dat er veel uiteenlopende redenen zijn voor thuiszitten. Vaak zijn er ook meerdere problematieken tegelijkertijd (van Binsbergen et al., 2019; Postma et al., 2016; Ledoux & Waslander, 2020; Ingrado, 2010). Het merendeel van de thuiszittende kinderen en jongeren is afkomstig uit het voortgezet onderwijs en heeft een gemiddelde leeftijd heeft van 14,4 jaar (van Binsbergen et al., 2019; Ingrado, 2010). Vooral in het vmbo en aan het eind van de leerplichtige leeftijd komt thuiszitten voor. Hoewel thuiszitten zich met name in het voortgezet onderwijs voordoet, speelt bepaalde problematiek doorgaans al langer (Krijnen et al., 2021).

Ongeveer 40% van de thuiszittende kinderen en jongeren heeft op meerdere scholen ingeschreven gestaan (Ingrado, 2010) en bij iets meer dan de helft van de thuiszittende kinderen en jongeren waren er voorafgaand aan het thuiszitten ook al een of meerdere meldingen gedaan van ongeoorloofd verzuim bij leerplicht. Thuiszitten komt dus ook voor zonder dat leerplicht eerder al signalen heeft ontvangen (Ingrado, 2010; Postma et al., 2016). Een verklaring is dat leerlingen ervaren dat het voortgezet

onderwijs vaak minder ruimte biedt voor positieve aandacht, steun en ruimte voor maatwerk dan het primair onderwijs en dit maakt dat ze zich (alsnog) terugtrekken (van Binsbergen et al., 2019). De overzichtelijkheid en sociale cohesie tussen leerlingen onderling op de basisschool vormen in zekere zin een buffer bij thuiszitten. Andere 'beschermende factoren' die leerlingen met ervaring met thuiszitten zelf noemen zijn alertheid op verzuim, een veilige sfeer op school en zich welkom voelen, een goede relatie tussen school en ouders zonder impliciete afkeuring), kleine klassen, geen lesuitval en begeleiding bij de overgang naar vervolgonderwijs (van Binsbergen et al., 2019).

Oorzaken

Aan het ontstaan of voortduren van thuiszitten liggen volgens de literatuur verschillende factoren ten grondslag waaronder kenmerken van de leerling, de thuissituatie en de school (NJI, 2020). Hierbij gaat het bijna altijd om een complex samenspel van factoren waardoor een leerling thuiszit. Uit ander onderzoek komt naar voren dat een slechte verzuimregistratie, miscommunicatie of een moeizame relatie tussen de school en ouders, ervaren onveiligheid op school of geen passend onderwijsaanbod voor leerlingen oorzaken van thuiszitten kunnen zijn. Ook lange wachtlijsten voor het gespecialiseerd onderwijs, onduidelijkheid over de regie, handelingsverlegenheid en problemen op het gebied van zorgplicht, kunnen een rol spelen bij het ontstaan en voortduren van thuiszitten. Verder kunnen er ook oorzaken of omstandigheden buiten de school en ouders om een rol spelen, zoals belemmering van maatwerk door wet- en regelgeving, vertraging in de juridische afhandeling, de rechten van scholen, moeizame samenwerking met jeugdhulpverlening of wachttijden voor de jeugdhulpverlening of GGZ, toename van het aantal vluchtelingen en jeugdigen waarbij school niet te combineren is met een behandeling (Krijnen et al., 2021).

Rol van school en ouders

Als één van de oorzaken van thuiszitten wordt in de literatuur genoemd dat scholen de verzuimregistratie niet op orde hebben, waardoor thuiszitten te laat wordt gesignaleerd (Krijnen et al., 2021). Een andere oorzaak kan zijn dat de communicatie en/of samenwerking tussen school en ouders/kind misgaat. Ook komt het voor dat ouders er bewust voor kiezen om hun kind niet naar school te laten gaan, bijvoorbeeld vanwege ervaren onveiligheid op school of geen passend onderwijsaanbod voor de leerlingen. Tot slot worden wachtlijsten bij toelating tot gespecialiseerd onderwijs, onduidelijkheid over wie de regie heeft, handelingsverlegenheid bij leraren, en problemen op het gebied van de zorgplicht genoemd als oorzaken/omstandigheden bij thuiszitten die zich voordoen rond de school/ouders. Verder zorgt een moeizame samenwerking tussen scholen met samenwerkingsverbanden en jeugdhulpverlening ervoor zorgen dat er geen tijdige oplossing gevonden wordt.

Effectieve aanpakken

Naar de relatief kleine groep leerlingen die binnen een school resistent is tegen onderwijsaanpakken die bij andere leerlingen wel effectief zijn, is nog weinig systematisch onderzoek gedaan. Hierdoor weten we niet precies welke problemen bij welke leerlingen ten grondslag liggen aan thuiszitten en welke oplossingen werkzaam zijn (Krijnen et al., 2021). Ondanks de talrijke initiatieven en casuïstiek die in de afgelopen decennia naar voren zijn gebracht als oplossing voor thuiszittende kinderen en jongeren, ontbreekt evidentie over welke pedagogische en didactische aanpak voor (dreigende) thuiszitters werkt.

Duidelijk is wel dat thuiszitters kinderen en jongeren zijn met problemen waar zowel ouders als scholen mee worstelen en bij wie soms een lange zoektocht naar een passende oplossing of verbetering aan de orde is. De zorgplicht blijkt tot nu toe geen afdoende maatregel. In de zoektocht naar mogelijke

oplossingen start binnenkort een praktijkverkenning naar de kansen die digitaal afstandsonderwijs te bieden heeft voor het onderwijs aan deze leerlingen (Paul, 2023b).

2.3 Digitaal afstandsonderwijs

Ons land heeft een lange traditie met het faciliteren van afstandsonderwijs voor kinderen in het basis- en voortgezet onderwijs. Al meer dan 75 jaar kunnen Nederlandse leerlingen waarvan de ouders vanwege werk of vakantie in het buitenland verblijven, gebruik maken van Nederlands onderwijs op afstand. Aanvankelijk via schriftelijke lessen en tegenwoordig volledig online (Wereldschool, 2024). Ook voor zieke leerlingen en leerlingen, waarvan de ouders varen of een ander reizend beroep hebben zoals kermisexploitant of circusmedewerker, bestaan speciale faciliteiten waarbij leerlingen in een aangepaste leeromgeving onderwijs kunnen volgen voor de periode waarin ze tijdelijk niet op hun 'eigen' school fysiek aanwezig kunnen zijn.

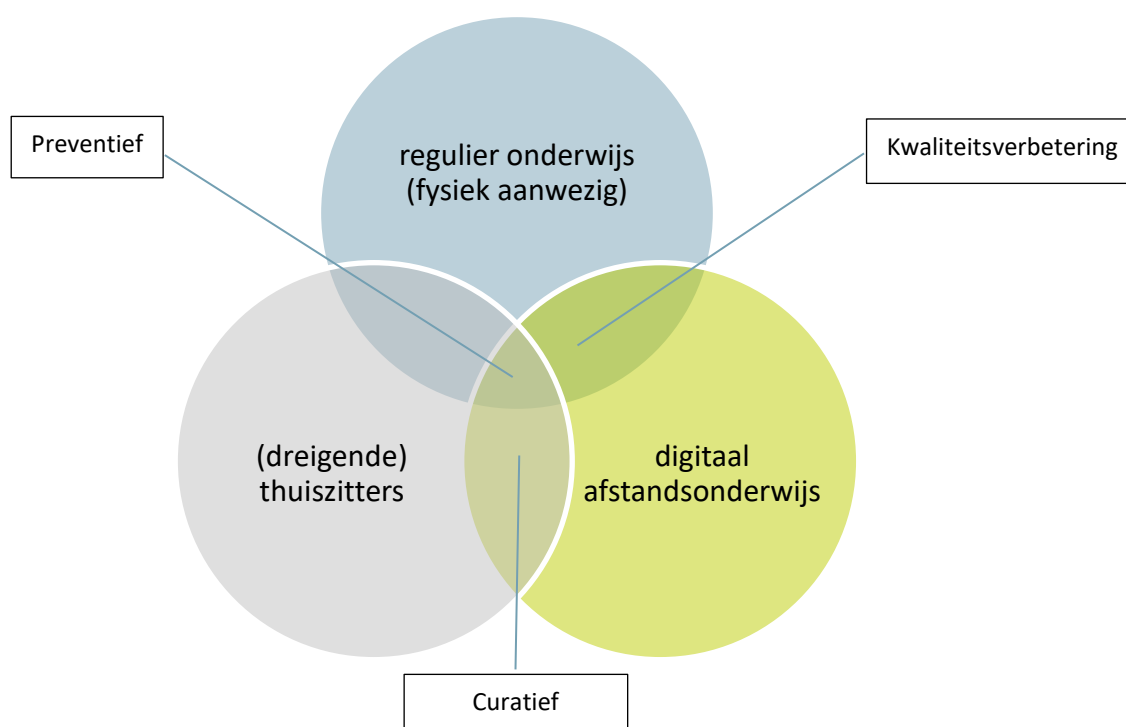
Omdat de coronapandemie van het onderwijs ongekende maatregelen vroeg, moesten scholen in korte tijd en vrijwel onvoorbereid voor alle leerlingen omschakelen naar digitaal afstandsonderwijs. Tijdens de coronapandemie is digitaal afstandsonderwijs in ons land geïntroduceerd als een crisismaatregel (ERT: emergency remote teaching) en sindsdien wordt digitaal afstandsonderwijs nog regelmatig geassocieerd met onderwijs voor omstandigheden die abnormaal en tijdelijk zijn (Onderwijsraad, 2020; Hodges, 2021). Zoals in noodsituaties van een ernstig lerarentekort of als mensen vanwege ziekte of overbelasting uitvallen.

Net als bij fysiek onderwijs is de kwaliteit van de instructie van de docent – vooral wanneer deze gecombineerd wordt met interactie tussen leraar en leerlingen en tussen leerlingen onderling – een bepalende factor in de effectiviteit van afstandsonderwijs (Education Endowment Foundation, 2020). In sommige gevallen zijn er zelfs aanwijzingen dat instructie op afstand effectiever is dan bij fysiek onderwijs, al geldt dat daarbij meestal sprake is van een combinatie van onderwijs op school en op afstand (Means et al., 2013).

De Coronapandemie heeft verder duidelijk gemaakt dat de aanpak van afstandsonderwijs tussen scholen en leraren sterk varieert. Voor sommige leerlingen werkt leren op afstand beter, voor anderen om uiteenlopende redenen niet of nauwelijks (Onderwijsraad, 2020). Een belangrijke les die geleerd kan worden van het afstandsonderwijs tijdens de Coronapandemie is dat de inzet van digitaal afstandsonderwijs het risico met zich meebrengt dat de ongelijkheid in kansen tussen leerlingen worden vergroot wanneer scholen met een beperkt professioneel vermogen digitaal afstandsonderwijs gaan inzetten. De Onderwijsraad (2022) adviseert dan ook om meer te leren over hoe afstandsonderwijs verantwoord en effectief inzetbaar is. Hetzelfde geldt volgens de Onderwijsraad voor goede en effectieve vormen van blended learning.

2.4 Toepasbaarheid van afstandsonderwijs

In aansluiting op de voorafgaande duiding van de vraagstelling vanuit een ruimere context, bakenen we in deze paragraaf de doelgroepen van het literatuuronderzoek verder af. De focus van de literatuurreview ligt op de toepasbaarheid van digitaal afstandsonderwijs voor (dreigende) thuiszittende kinderen en jongeren. Dit betekent dat de brede problematiek van thuiszittende leerlingen uitsluitend wordt belicht in relatie tot de inzet van digitaal afstandsonderwijs. Grofweg zijn er drie verschillende groepen leerlingen waarbij digitaal afstandsonderwijs voor het bereiken van onderwijsdoeleinden inzetbaar is. Deze doelgroepen zijn zichtbaar gemaakt en benoemd in figuur 2. De afgebeelde venndiagram laat zien dat digitaal afstandsonderwijs overlap heeft met leerlingen die thuiszitten (curatief) en leerlingen die regulier onderwijs volgen (kwaliteitsverbetering). Daarnaast is er nog een gedeelde overlap van digitaal afstandsonderwijs met zowel thuiszittende kinderen/jongeren als regulier onderwijs (preventief). Bij elke groep heeft de inzet van digitaal afstandsonderwijs een andere functie. Deze verschillende functies lichten we hierna toe.

Figuur 2 Hoofdthema's en doelgroepen

Preventief

Bij deze groep wordt digitaal afstandsonderwijs gebruikt ter preventie van (verdere) onderwijsachterstanden. Dit kan zich voordoen bij ziekte of afwezigheid van een leraar of wanneer een leerling afwezig is door ziekte of regelmatig schoolverzuim. De groep leerlingen die dit betreft volgen een voor hen passend (hybride) onderwijsprogramma. Zoveel als mogelijk onder regie van de eigen leraar en ondersteund door afstandsonderwijs. Dit kan inhouden dat een leerling reguliere lessen op afstand volgt (synchroon met de klas) of dat een leerling op een zelfgekozen tijdstip onderdelen uit het onderwijsprogramma volgt. Bijvoorbeeld door gebruik te maken van digitale leermiddelen van de eigen school, door ander onderwijsaanbod vanuit samenwerkingsverbanden of geregeld via inkoop bij een

externe partij. De pedagogische relatie met de eigen leraar en sociale relaties met de eigen klas blijven zoveel als mogelijk behouden. Een voorbeeld hiervan is de inzet van digitale voorzieningen in het project *No Isolation* (No-Isolation, 2024). Hoewel fysieke aanwezigheid van leerlingen op school in ons onderwijsbestel de norm is voor goed onderwijs kan afstandsonderwijs in het geval van lerarentekort een noodoplossing bieden om leerlingen te behoeden voor overmatige lesuitval of het kunnen aanbieden van vakken waarvoor de eigen school geen leraar heeft.

Een recente overzichtsstudie laat zien dat de inzet van afstandsonderwijs als tijdelijke noodoplossing een aantal moeilijkheden met zich meebrengt (Bond, 2020): de benodigde digitale infrastructuur ontbreekt vaak, docenten zijn onvoldoende voorbereid en hebben daardoor niet altijd passende ICT-vaardigheden, leerlingen voeren tijdens deze vorm van afstandsonderwijs relatief minder schoolwerk uit en diverse studies vragen aandacht voor het mentale welzijn van leerlingen. Anderzijds zijn er ook indicaties van (groepen) leerlingen die juist beter presteren onder afstandsonderwijs, vanwege het grotere beroep dat gedaan wordt op de eigen verantwoordelijkheid (Nieuwelink et al., 2022).

Curatief

De tweede groep betreft de leerlingen met structureel verzuim en niet naar de eigen school (terug) kunnen of willen gaan. Leerlingen volgen een (maatwerk) programma met inzet van ICT en digitale leermiddelen op afstand buiten de reguliere, fysieke school van inschrijving om. Curatief (digitaal) afstandsonderwijs wordt ingezet voor leerlingen die door lichamelijke of psychische oorzaken niet via de oorspronkelijke school van inschrijving maatwerk kunnen krijgen, zoals:

- leerlingen voor wie onderwijs op de eigen school niet haalbaar is, bijvoorbeeld als gevolg van een schooltrauma;
- leerlingen die niet (meer) ingeschreven zijn op een school waarbij de achtergrond daarvan in lichamelijke of psychische oorzaken ligt;
- kinderen en jongeren met een vrijstelling van de leerplicht.

Digitaal afstandsonderwijs beoogt voor deze groep leerlingen bij te dragen aan hun herstel door de mogelijkheid te bieden zich op verschillende domeinen van onderwijs te kunnen blijven ontwikkelen.

Kwaliteitsverbetering

De derde en grootste groep waarvoor digitaal afstandsonderwijs inzetbaar is, betreft de leerlingen die binnen de kaders van de leerplichtwet regulier naar school gaan. De inzet van digitaal afstandsonderwijs is voor deze groep geen noodmaatregel maar primair gericht op de verbetering van kwaliteit en opbrengsten van onderwijs. Bijvoorbeeld door digitaal afstandsonderwijs te gebruiken voor *flipping the classroom*: een pedagogisch didactisch model waarbij leerlingen in hun eigen tijd (thuis) digitaal uitleg en instructie ontvangen en er op school in aanwezigheid van de leraar meer tijd overblijft voor het stellen van vragen, oefenen en discussie (zie ook praktijkvoorbeeld 5.1). Diverse studies hebben de effectiviteit van instructie met behulp van computers onderzocht (Education Endowment Foundation, 2020). Deze studies laten zien dat instructie via de computer effectief kan zijn, al hangt het er wel vanaf of deze vergeleken wordt met klassikale of individuele instructie. Online instructie is bijvoorbeeld voor bepaalde groepen leerlingen effectiever dan klassikale instructie, maar minder effectief dan individuele instructie. Verder is bij afstandsonderwijs van belang op welke manier feedback en scaffolding is ingericht. De meeste studies over de opbrengsten van digitaal afstandsonderwijs zijn echter niet gebaseerd op volledig afstandsonderwijs en is afstandsonderwijs onderzocht als een pedagogisch didactische aanpak in combinatie met fysiek onderwijs (hybride onderwijs).

Verder is veel van het onderzoek naar afstandsonderwijs uitgevoerd onder oudere leeftijdsgroepen en zijn de resultaten niet zondermeer te generaliseren naar de volle breedte van leerlingen in het funderend onderwijs (Aarts et al., 2020). Doorgaans laten resultaten van onderzoek zien dat didactische aanpakken die effectief zijn bij fysiek onderwijs ook effectief zijn bij afstandsonderwijs, zoals het geven van instructie, interactie tussen leerlingen en groepswork (Means et al., 2013; Chen et al., 2018; Campbell, 2019; Education Endowment Foundation, 2020).

In aanvulling op de bovengenoemde indeling naar functies van digitaal afstandsonderwijs maken we in het vervolg van de rapportage ook onderscheid naar 3 niveaus:

- Micro-niveau (klas/leerling);
- Meso-niveau (school en lokale omgeving);
- Macro-niveau (landelijk/ overheid).

We hanteren deze driedeling om zo de toepasbaarheid van digitaal onderwijs als een keten in kaart te kunnen brengen. Dit betekent dat we niet alleen aandacht hebben voor de afzonderlijke niveaus maar juist ook voor de samenhang tussen het leerproces van individuele leerlingen, de ondersteunende schoolorganisatie en de sturing van het onderwijsstelsel door de overheid.

3 Pedagogische en didactische aanpakken

Dit hoofdstuk bevat de resultaten van de literatuurreview voor beantwoording van onderzoeksvraag 1: Wat zijn pedagogisch en didactisch de beste aanpakken voor (volledig) digitaal afstandsonderwijs? Het hoofdstuk sluit af met een samenvattend antwoord op deze vraag.

3.1 Bevindingen microniveau: Leerling en klas

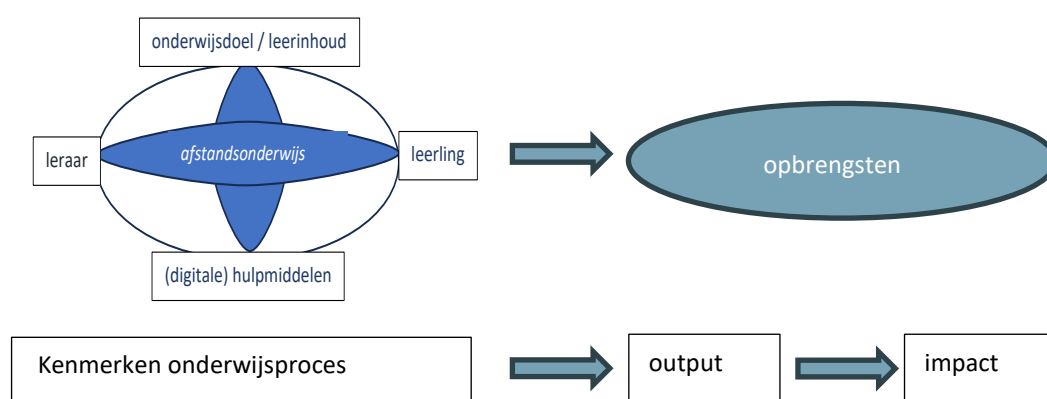
Pedagogische en didactische aanpakken

Onderwijs geven houdt in het arrangeren van condities voor leren door inzet van pedagogische en didactische aanpakken. Voor digitaal afstandsonderwijs is een grote verscheidenheid aan pedagogisch-didactische arrangementen beschikbaar (Kennisset, 2021a). Voorbeelden zijn te vinden op verschillende websites zoals lesopafstand.nl en steunpuntpassendonderwijs-povo.nl.

Alvorens in te gaan op de verschillende pedagogische en didactische aanpakken voor digitaal afstandsonderwijs belichten we vanuit conceptueel perspectief de bouwstenen die voorwaardelijk zijn voor (afstands)onderwijs dat bijdraagt aan de ontwikkeling van kennis, inzichten, vaardigheden, ervaringen en houdingen van leerlingen en hen toerust om deel te nemen aan de maatschappij. Anders gezegd: onderwijs heeft als taak ervoor te zorgen dat alle jongeren een basis wordt geboden voor hun persoonlijke, maatschappelijke en beroepsmatig functioneren. Daarbij heeft de overheid een eigen verantwoordelijkheid die bestaat uit borging van onderwijskwaliteit en zorgdragen dat elke leerling toegang heeft tot onderwijs.

Conceptuele onderbouwing

Als conceptueel model voor beschrijving van aanpakken en opbrengsten van digitaal afstandsonderwijs benutten we het zogenoemde vier-krachten model (figuur 3 (ten Brummelhuis & Kuiper, 2008)). Dit model gaat ervan uit dat de inrichting en uitvoering van (passend) onderwijs een doelgerichte activiteit is waarbij onderwijsprocessen zijn afgestemd op het bereiken van onderwijsopbrengsten.

Figuur 3: Samenhang tussen pedagogisch-didactisch proces en opbrengsten van onderwijs

Tot opbrengsten van onderwijs rekenen we de domeinen die al in hoofdstuk 2 zijn toegelicht en wettelijk zijn vastgesteld als kernopgaven van onderwijs: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming.

De invulling van onderwijsprocessen ofwel pedagogisch-didactische aanpakken wordt gevormd in de afstemming vanuit leraargedrag op leerlingkenmerken, leerstofaanbod en digitale (onderwijs)hulpmiddelen. Deze wisselwerking impliceert dat resultaten van onderwijs niet eenduidig zijn toe te schrijven aan alleen het gedrag van de leraar, de kenmerken van de leerling, de leerstof of de inzet van digitale hulpmiddelen. Zoals eerder opgemerkt bestaat er niet één recept of één beste aanpak van (afstands)onderwijs die onder alle omstandigheden bij alle (groepen) leerling tot dezelfde resultaten leidt. In de volgende paragraaf beschrijven we wat we in de literatuur hebben gevonden over aanpakken voor afstandsonderwijs in relatie tot de ontwikkeling van leerlingen.

Aanpakken en opbrengsten van digitaal afstandsonderwijs

Uit internationale reviewstudies naar effectieve afstandlessen komt naar voren dat vier zaken belangrijk zijn: (1) de kwaliteit van het didactisch handelen, (2) interactie met en tussen leerlingen, (3) zelfstandig werken en (4) specifieke aandacht voor kwetsbare leerlingen (Aarts et al., 2021; Education Endowment Foundation, 2020). Hieronder nemen we de belangrijkste bevindingen uit de studie van Aarts en collega's (2021) over.

Kwaliteit pedagogisch-didactisch handelen is essentieel

De kwaliteit van het pedagogisch-didactisch handelen van leraren is bij afstandsonderwijs nog belangrijker dan bij fysieke lessen. De effectieve onderdelen van goede didactiek zijn bij digitale lessen niet anders, alleen belangrijker, dan bij fysieke lessen. Effectieve pedagogisch-didactische aanpakken bevatten een combinatie van:

- een duidelijke uitleg die aansluit op het kennis- en vaardigheidsniveau van de leerlingen;
- het organiseren van structuur, duidelijkheid en rust;
- het betrekken van leerlingen bij het onderwijs;
- het aanbieden van oefeningen; het geven van feedback.

De aanwezigheid van deze pedagogisch-didactische elementen zijn voorwaardelijke voor effectief onderwijs en belangrijker dan hoe en wanneer lessen worden gegeven. Een heldere uitleg kan bij digitaal afstandsonderwijs live (synchroon) of in een vooraf opgenomen video gebeuren. Ook reeds beschikbare video's kunnen hiervoor worden ingezet. Belangrijk is dat de uitleg duidelijk voortbouwt op het eerdere leren van de leerlingen. Een aantal van de kenmerken van effectieve lessen is wel ingewikkelder te realiseren bij afstandlessen dan bij fysieke lessen. Bijvoorbeeld het uitdagen van leerlingen om hardop te denken en zelf met antwoorden te komen, maar ook het geven van feedback. Feedback kan bestaan uit: (1) aangeven of het antwoord goed/fout is, (2) het goede antwoord geven, (3) uitleg geven over het goede antwoord en (4) uitleg geven waarom bepaalde antwoorden fout zijn. Met name het geven van uitleg over het goede antwoord is zeer effectief (Aarts et al., 2021).

Uit onderzoek van de Inspectie van het Onderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2021a) komt naar voren dat er grote verschillen zijn tussen de lessen die op afstand worden aangeboden. Verder merkt de Inspectie op dat de kwaliteitsverschillen tussen leraren bij afstandsonderwijs lijken toe te nemen omdat niet alle leraren even vaardig zijn in het ontwikkelen en geven van afstandsonderwijs. Er zijn lessen met een duidelijke uitleg, structuur en een helder doel. En leraren die veel moeite doen om leerlingen actief te betrekken. Maar de Inspectie stelt ook vast dat er bij afstandsonderwijs lessen worden gegeven zonder duidelijk doel of waarbij leerlingen niet betrokken worden. Ook leerlingen vinden dat de kwaliteit tussen afstandlessen sterk verschilt, net als bij fysieke lessen (Inspectie van het Onderwijs, 2021a).

Ook andere onderzoeken ondersteunen de samenhang tussen de kwaliteit van het algemeen pedagogisch-didactisch handelen van leraren en hun bekwaamheid om gebruik te (kunnen) maken van digitale toepassingen bij het lesgeven (Smeets, 2021). Evenzo blijkt uit onderzoek dat is uitgevoerd tijdens de Coronaperiode dat leraren die hoog scoren op pedagogisch-didactische kwaliteit niet alleen meer gebruik maken van de mogelijkheden die afstandsonderwijs te bieden heeft maar ook positiever oordelen over de digitale randvoorwaarden van de school en de toekomstige bruikbaarheid van digitaal onderwijs. Collega's (van dezelfde school) met minder didactische vaardigheden maken minder gebruik van afstandsonderwijs en zijn vaker ontevreden over de digitale randvoorwaarden van de school. Ook oordelen zij negatiever over de bijdrage die digitaal afstandsonderwijs in de toekomst kan leveren aan de kwaliteit van onderwijs (Smeets, 2021). Een mogelijke verklaring hiervoor is dat leraren de beperkingen van hun pedagogisch-didactische kwaliteiten projecteren op de randvoorwaarden van de school en de toepasbaarheid van afstandsonderwijs.

Interactie

Bij afstandsonderwijs hebben leerlingen in een online omgeving meer afleiding en minder overzicht. Dit kan hun motivatie verminderen. Interacties kunnen de motivatie van leerlingen verhogen en hun leerprestaties verbeteren. Interacties kunnen plaatsvinden tussen leerlingen onderling en tussen leraar en leerlingen. Wetenschappelijk onderzoek laat zien dat communicatie- en samenwerkingsapplicaties helpen om de interacties tussen leerlingen onderling en tussen leerling/leraar te bevorderen. De interactie met de leraar of tussen de leerlingen onderling kan synchroon verlopen via videobellen of chatten, maar kan ook asynchroon verlopen via email, Google Drive of polling systemen. De interacties kunnen plaatsvinden tijdens de digitale lessen, maar ook buiten de lessen om. Interactie tijdens de les heeft het grootste effect op de leerprestatie wanneer de leraar deze doelbewust op basis van (bewezen) pedagogisch-didactische motieven heeft ontworpen en geïmplementeerd. De leraar betreft leerlingen dan actief bij de les door hierop te sturen, regelmatig vragen te stellen en leerlingen te vragen om te reageren op hun leeftijdgenoten.

Buiten de lessen om kan bijvoorbeeld peer tutoring ingezet worden. Binnen deze methode werken de leerlingen in tweetallen of kleine groepen samen om elkaar te ondersteunen. Zowel bij reguliere fysieke lessen als bij digitale lessen zijn bij samenwerkingstaken vier effectieve elementen te onderscheiden: (1) positieve onderlinge afhankelijkheid tussen leerlingen; (2) individuele verantwoordelijkheid; (3) interacties tussen leerlingen; en (4) het geven en ontvangen van uitgebreide uitleg.

Naast interacties over de lesinhoud is het ook belangrijk dat er sociale interacties zijn tussen leerlingen. In het algemeen vergroten sociale interacties het welbevinden van leerlingen. Daarnaast verhogen ze doorgaans de motivatie om te leren.

Zelfstandig werken

Bij zowel fysieke lessen als afstandsonderwijs is het effectief dat leerlingen zelfstandig werken. Meer dan in fysieke lessen wordt bij afstandsonderwijs een beroep gedaan op het vermogen van leerlingen om structuur aan te brengen en de juiste leerstrategieën in te zetten. Een leraar kan leerlingen op diverse manieren ondersteunen bij het zelfstandig werken tijdens afstandsonderwijs. De leraar kan helpen door taken te vereenvoudigen, op te splitsen in sub-taken of dusdanig aan te passen dat er minder complexe handelingen, kennis en instrumenten nodig zijn. Hierbij kan de leraar werkwijzen uit fysieke lessen gebruiken zoals tekst- en

structuurschema's. Daarnaast kan de leraar bepaalde leerstrategieën aanbieden waardoor leerlingen verder kunnen werken aan de taak. Voorbeelden hiervan zijn het uitleggen van de leerstof aan een huisgenoot of medeleerling en het laten maken van een mind-map waarmee de leerlingen bepaalde concepten of ideeën kunnen organiseren.

In veel online-programma's is dit soort ondersteuning voor zelfstandig werken opgenomen. Deze programma's bevatten bijvoorbeeld instructie-video's met extra uitleg, de mogelijkheid om bij het maken van opdrachten een hint te vragen die via een pop-up verschijnt of na het maken van een opdracht gerichte controlevragen via een pop-up aan de leerling stellen. Online-programma's met dit soort ondersteuning hebben een significant positief effect op de leerprestaties van leerlingen. Verder is het belangrijk dat leerlingen regelmatig succeservaringen opdoen en feedback ontvangen over hun werk.

Zelfstandig werken is ook te bevorderen met digitale toepassingen die leerlingen extra laat oefenen en uitdaagt om kennis toe te passen. Een eenvoudig voorbeeld om de oefenfrequentie voor leerlingen te verhogen en om leerlingen te ondersteunen belangrijke informatie te onthouden, zijn polling systemen (quiz-toepassingen) op een mobiele telefoon of een tablet, zoals Kahoot, Quizlet, Nearpod en LessenUp. Naast het bieden van een gelegenheid voor meer oefening bouwen sommige vormen van digitale middelen een beoordeling in en passen ze de inhoud van de taken die de leerlingen moeten uitvoeren aan, om zo extra uitdaging en ondersteuning te bieden. Het grote voordeel van deze adaptieve programma's is dat ze de mogelijkheid bieden tot gepersonaliseerde ondersteuning.

De programma's kunnen het begrip en de kennis van leerlingen relatief goed en nauwkeurig beoordelen en de inhoud van de oefening zonder tussenkomst van de leraar aanpassen, zodat de leerlingen op het juiste niveau oefenen. Deze adaptieve programma's nemen binnen het leerproces tijdelijk de leraarsrol over ten aanzien van instructie, feedback, registratie en evaluatie. Hoewel dit soort toepassingen extra leermogelijkheden biedt aan leerlingen die het risico lopen om achterop te raken, zal hun impact, net als bij andere vormen van technologie afhangen van hoe goed de leraar deze weet in te zetten in relatie tot kenmerken van de leerling. De meeste van dit type programma's zijn immers ontworpen als extra ondersteuning, en niet ter vervanging van het reguliere onderwijs.

Kwetsbare leerlingen

Sommige leerlingen doen het net zo goed in online lessen als tijdens fysiek onderwijs, sommigen doen het zelfs beter, maar gemiddeld genomen presteren leerlingen slechter in de online omgeving. Vanwege deze differentiële effecten gaan we hierna dieper in op de samenhang van leerling kenmerken met opbrengsten van afstandsonderwijs.

Samenhang leerling kenmerken en opbrengsten van afstandsonderwijs

Basisonderwijs

Onderzoek dat in ons land is uitgevoerd in de periode van Corona laat zien dat ouders van basisschoolleerlingen de opbrengsten van afstandsonderwijs voor hun kind als heel verschillend ervaren. Waar het ene kind bij afstandsonderwijs tegen uitdagingen aanloopt, floreert het andere kind. Op basis van het gemiddelde oordeel over alle basisschoolleerlingen ontstaat het beeld dat afstandsonderwijs leidt tot vermindering van onderwijsprestaties. Met andere woorden: wanneer afstandsonderwijs aan alle leerlingen wordt aangeboden, leidt dit op landelijk-, school- en klasniveau tot gemiddeld lagere onderwijsprestaties. Wanneer we echter kijken naar de spreiding tussen leerlingen komt in beeld is dat afstandsonderwijs een ongelijk effect heeft voor verschillende groepen leerlingen.

Er zijn leerlingen die juist profiteren van afstandsonderwijs en voor andere leerlingen maakt het geen verschil of gaan hun prestaties en welbevinden zelfs achteruit. Zo is ruim een kwart van de ouders van mening dat hun kind tijdens het onderwijs thuis meer heeft geleerd dan anders bij onderwijs op school. Een derde van de ouders geeft aan dat kinderen met afstandsonderwijs evenveel leren. Ongeveer 40% is van mening dat hun kind thuis minder leert dan tijdens het onderwijs op school (Bakx et al., 2020a).

Wanneer we op deze verschillen tussen groepen leerlingen verder inzoomen dan laten resultaten van onderzoek zien dat afstandsonderwijs in sommige opzichten nivellerend werkt. Leerlingen met kenmerken van begaafdheid, leerproblemen, gedragsproblemen of prikkelgevoeligheid voelen zich op school minder goed dan de andere leerlingen. Tijdens het afstandsonderwijs was dit verschil niet meer zo opvallend, met name omdat het welbevinden van de leerlingen zonder deze kenmerken afnam. Zo werkte afstandsonderwijs tijdens Corona nivellerend qua motivatie, want op school waren leerlingen zonder specifieke onderwijsbehoeften iets gemotiveerder, maar tijdens het afstandsonderwijs waren deze verschillen niet meer zo duidelijk. Verder ervaren leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften (leerlingen met een diagnose en (hoog)begaafde leerlingen) op school minder autonomie dan leerlingen zonder diagnose, maar tijdens het afstandsonderwijs was ook dit verschil niet meer opvallend. Tenslotte geldt voor alle leerlingen dat zij tijdens het afstandsonderwijs veel minder verbondenheid met hun leraar en klasgenoten ervaren dan thuis.

Resumerend blijkt dat afstandsonderwijs de gebruikelijke schoolverschillen in welbevinden, motivatie en tegemoetkoming aan de basisbehoeften tussen leerlingen verkleint. Bepaalde (groepen) leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften lijken voor verschillende ontwikkelingsgebieden meer baat te hebben bij afstandsonderwijs dan onderwijs op school (Bakx et al., 2020a).

Voortgezet onderwijs

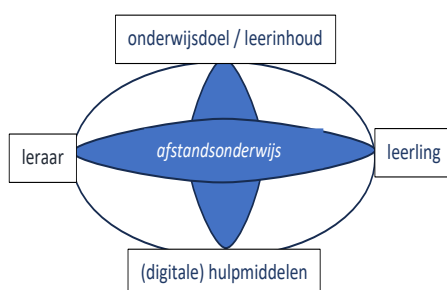
In het voortgezet onderwijs denkt bijna 10% van de ouders dat hun kind door afstandsonderwijs meer leert dan op school (Bakx et al., 2020b). Als verklaring voor hogere thuisprestaties noemen ouders een betere concentratie en thuis op eigen tempo kunnen werken. Ruim de helft van de ouders denkt dat hun kind minder leert tijdens het afstandsonderwijs dan tijdens het onderwijs op school, bijvoorbeeld omdat kinderen minder les of uitleg krijgen, minder motivatie hebben of er geen controle is vanuit de docent. Evenals in het basisonderwijs denkt in het voortgezet onderwijs ongeveer een derde van de ouders dat hun kind bij afstandsonderwijs ongeveer evenveel leert als op school.

Bij leerlingen zonder specifieke onderwijsbehoeften daalt het *welbevinden* tijdens afstandsonderwijs, vergeleken met onderwijs op school. Echter, bij de kinderen met verschillende typen specifieke onderwijsbehoeften is er geen sprake van een daling en is er geen verschil in welbevinden tussen onderwijs op school en thuis. Gemiddeld zijn leerlingen tijdens het afstandsonderwijs minder gemotiveerd dan op school maar deze afname doet zich niet voor bij leerlingen met een gedragsstoornis.

Ook opvallend is dat prikkelgevoeligheid op school, maar niet tijdens afstandsonderwijs, samenhangt met een lager welbevinden. Het lijkt erop dat prikkelgevoelige leerlingen thuis meer controle hebben over hun omgeving en deze dus prikkelarmer kunnen maken. Onderzoeken naar de samenhang tussen leerling kenmerken en opbrengsten van afstandsonderwijs laten grote verschillen in opbrengsten zien. Voor nauwkeuriger inzicht in welke aanpakken van afstandsonderwijs voor welke groepen leerlingen al dan niet beter werken dan onderwijs op school, is vervolgonderzoek nodig (Bakx et al., 2020b).

Vier bouwstenen

Hierna lichten we toe wat we op microniveau weten over de invloed van de vier bouwstenen voor afstandsonderwijs op de opbrengsten voor leerlingen.

Figuur 4: Bouwstenen voor afstandsonderwijs

1. Aanbod van leerinhouden/ onderwijsdoelen

De meeste evaluaties over afstandsonderwijs gaan over het bereiken van onderwijsdoelen die behoren tot de kwalificatie functie van het onderwijs zoals cognitieve (leer)doelen voor taal, rekenen en exacte vakken (Engzell, 2021; Kuhfeld, 2020). Hoewel voor het bereiken van leerprestaties op school, naast kennis van vakken, verschillende andere vaardigheden van belang zijn, is vanuit onderzoek veel minder zicht op de mate waarin leerlingen zich ontwikkelen op het gebied van niet-cognitieve vaardigheden zoals persoonsvorming en socialisatie.

Niet-cognitieve vaardigheden

De afgelopen jaren is er binnen onderwijspraktijk, beleid en onderzoek steeds meer aandacht voor het belang van niet-cognitieve vaardigheden. Hoewel de term niet-cognitief een duidelijk onderscheid tussen cognitieve en niet-cognitieve factoren doet vermoeden, worden veel aspecten van menselijk gedrag zoals persoonlijkheidskenmerken of niet-cognitieve vaardigheden echter ook beïnvloed door cognitie. Ondanks de toenemende overeenstemming over het belang van niet-cognitieve vaardigheden, is er wat betreft definiëring en omschrijving van deze vaardigheden weinig overeenstemming. De verzameling niet-cognitieve vaardigheden wordt in de literatuur, vanuit verschillende disciplines, op verschillende manieren aangeduid zoals soft-skills, 21-eeuwse vaardigheden, persoonlijkheidskenmerken, sociaal-emotionele vaardigheden. Ook wordt een gevarieerd palet aan competenties, houdingen en vaardigheden gerekend tot het domein van niet cognitieve vaardigheden zoals kritisch denken, probleemoplossend vermogen, vindingrijkheid, nieuwsgierigheid, doorzettingsvermogen, prestatiegerichtheid, schoolhouding, schoolmotivatie, vertrouwen in schoolse prestaties, samenwerken, en sociale relaties met klasgenoten en leraren op school. De onderliggende verwachting is dat al deze aspecten op grond van uiteenlopende theorieën van invloed zijn op de onderwijsuitkomsten van leerlingen (Monfrance, 2022). Bij gebrek aan eenduidige definities en concrete leerdoelen voor socialisatie en persoonsvorming ontbreken toetsingsinstrumenten die een idee kunnen geven van de mate waarin leerlingen zich op deze gebieden (Karssen & Heemskerk, 2018; Inspectie van het Onderwijs, 2021b). Meer in het algemeen blijkt uit onderzoek dat de gegevensbasis over de opbrengsten van onderwijsinspanningen gericht op socialisatie en persoonsvorming conceptueel vaag en weinig overtuigend zijn (Scheerens et al., 2020).

Wel hebben leraren tijdens de Coronapandemie op het gebied van socialisatie en persoonsvorming noodgedwongen ervaringen opgedaan met het geven van (burgerschaps)onderwijs op afstand. Leraren

geven aan dat zij met afstandsonderwijs veel minder aandacht kunnen besteden aan de doelen die zij bij dit soort onderwijs belangrijk vinden en dat er veel minder aandacht besteed kan worden aan het ontwikkelen van vaardigheden en houdingen van leerlingen. Ook veel didactische aanpakken zoals interactie en discussie die leraren gebruiken bij fysiek onderwijs werken volgens leraren in het afstandsonderwijs niet goed. Verder rapporteren leraren dat gevoelige onderwerpen zoals seksualiteit en geestelijke gezondheid zich minder lenen om online op afstand te bespreken, omdat zij merken dat de online omgeving geen veilig klasklimaat biedt. Leraren ervaren dat leerlingen zich onveilig voelen in de online les, omdat ze hun leraar en medeleerlingen niet goed kunnen zien en niet weten hoe zij reageren op wat er gezegd wordt. Ook vinden leraren het belangrijk dat ze bij bespreking van emotionele onderwerpen kunnen zien hoe een leerling het lokaal verlaat. Digitaal ervaren leraren hierop geen controle. Een aanvullende reden om online geen persoonlijke en gevoelige onderwerpen aan de orde te stellen zit erin dat leerlingen niet zeker weten of andere leerlingen de les stiekem opnemen en dat via sociale media zullen delen. Tenslotte wordt de online omgeving ervaren als minder veilig dan het fysieke klaslokaal omdat een leslokaal op school een duidelijk afgebakende ruimte is en duidelijk is wie het gesprek kan horen en dat bij afstandsonderwijs niet het geval is. Leerlingen zitten bij afstandsonderwijs soms in ruimtes waar ook anderen, ouders of broers en zussen, zitten. Tegelijkertijd doet zich ook het omgekeerde voor en voelt een kleine groep leerlingen zich online juist veiliger omdat ze leskrijgen in kleinere groepen en dan meer ruimte voelen om zich in gesprekken te mengen.

Resumerend concluderen onderzoekers dat de gevolgen van afstandsonderwijs kunnen verschillen per leerstofdomein (Nieuwelink et al., 2022).

Op een andere manier geformuleerd opperen andere studies de vraag of didactische aanpakken die online bij het ene vak werken op dezelfde manier ook bij een ander vak werken (Education Endowment Foundation, 2020).

2. Kenmerken en vaardigheden van de leraar

Het vermogen van leraren om digitale voorzieningen goed te gebruiken wordt dikwijls als struikelblok genoemd voor een succesvolle inzet van afstandsonderwijs. Zowel in ons land als in andere landen zijn de vaardigheden van leraren al vele jaren een barrière voor optimaal en effectief gebruik van digitale toepassingen (ten Brummelhuis A., 1999; Smeets, 2021; Karssen et al., 2023). Een omvangrijke analyse van literatuur over de inzet van digitaal afstandsonderwijs tijdens de coronapandemie laat zien dat in 70 verschillende landen de ICT-vaardigheden van leraren een invloedrijke factor is geweest op het functioneren van afstandsonderwijs (Bond, 2020). Ook leraren met veel ervaring hadden moeite met het gebruik van platforms en applicaties voor online leren.

In een onderzoek dat in ons land is uitgevoerd naar de ervaringen van leraren met afstandsonderwijs gaf een leraar bijvoorbeeld aan dat hij niet in staat was om discussies online vorm te geven omdat hij “de vaardigheden mist om dit goed te kunnen organiseren” (Nieuwelink et al., 2022).

3. Kenmerken en vaardigheden van de leerling

Verschillende studies wijzen voor de effectiviteit van afstandsonderwijs op het belang van samenwerking tussen leerlingen, zoals het geven van feedback aan elkaar of het uitwisselen van ideeën (Chen et al., 2018). Deze aanpakken lijken vooral effectief bij oudere leerlingen, waardoor nog onduidelijk is of dit voor alle leeftijdsgroepen geschikt is. Verder blijkt dat digitaal afstandsonderwijs waarbij het ontbreekt aan interactie met de leraar en medeleerlingen een negatief effect heeft op het welbevinden van leerlingen (Bond, 2020).

Als één van de meest genoemde beperkingen voor een effectieve inzet van digitaal afstandsonderwijs zien leraren in ons land dat leerlingen niet goed zelfstandig kunnen werken en dat ouders niet goed

kunnen ondersteunen. Zo vindt 37% van de leraren dat meer dan 35% van hun leerlingen niet goed zelfstandig kunnen werken. Een op de drie leraren vindt dat meer dan 35% van hun leerlingen niet goed door hun ouders kunnen worden ondersteund (Smeets, 2021). Ook andere studies rapporteren dat een voorwaarde voor inzet van afstandsonderwijs is dat leerlingen in staat moeten zijn om zelfstandig te werken aan de opdrachten die ze krijgen (Nieuwelink et al., 2022).

4. Inzet van (digitale) hulpmiddelen

De beschikbaarheid van digitale voorzieningen in de thuissituatie is volgens leraren zelden een probleem (Smeets, 2021; Nieuwelink et al., 2022). Een verdere uitwerking van dit aspect komt aan bod in het volgende hoofdstuk waarin meer uitgebreid wordt ingegaan op de randvoorwaarden voor uitvoering van digitaal afstandsonderwijs.

3.2 Bevindingen mesoniveau: School en omgeving

Schoolleiders en -bestuur

De Coronaperiode heeft duidelijk gemaakt dat schoolleiders en bestuurders zich zorgen maken om wat de kwaliteit is van digitaal afstandsonderwijs. Tegelijkertijd ontbreekt het hen aan een visie of zicht op wat goed afstandsonderwijs is. De Inspectie concludeert dat schoolleiders en bestuurders op het gebied van digitaal afstandsonderwijs zoekende zijn naar een passende invulling van hun rol (Inspectie van het onderwijs, 2021d).

Ook bij ouders en breder in de samenleving leven zorgen om de kwaliteit en opbrengsten van digitaal afstandsonderwijs. De toekomstige inzet van afstandsonderwijs wordt volgens schoolleiders voornamelijk bepaald door de pedagogisch didactische kwaliteiten van leraren en de bereidheid van leraren om innovatief te werken (Smeets, 2021).

Ouders

Betrokkenheid van ouders is erg belangrijk voor de schoolse ontwikkeling van kinderen. Voor jonge leerlingen is vooral concrete hulp bij schoolwerk belangrijk, terwijl oudere leerlingen vooral gebaat zijn bij vertrouwen. Kinderen die op de basisschoolleeftijd betrokken ouders hebben, behalen bovendien op de lange termijn ook een hoger eindniveau en laten minder schooluitval zien. Niet alle ouders zijn even betrokken: gemiddeld zijn ouders met een hogere sociaaleconomische status meer betrokken bij schoolwerk van hun kinderen, met name hoogopgeleide ouders. Dit leidt er dan ook toe dat er grote verschillen in de leerontwikkeling ontstaan als kinderen een tijdlang niet naar school gaan, zo blijkt uit studies over het 'leer-gat' na de zomervakantie. Ook tijdens de corona-scholensluiting kregen kinderen uit meer bevoorrechte thuissituaties meer ondersteuning van ouders dan andere kinderen. Een 'leer-gat' ontstaat echter niet alleen door verschillen tussen ouders, maar ook door verschillen tussen kinderen. Het bleek namelijk dat ouders zich beter in staat voelden om het afstandsonderwijs van dochters te begeleiden dan van zonen. Zo zouden er nog meer verschillen kunnen zijn. Leerlingen die specifieke onderwijsbehoeften hebben stellen ouders mogelijk ook voor een grotere uitdaging. (Onderwijsraad, 2020).

De helft van de ouders vindt dat het thuisonderwijs tijdens de Coronaperiode hen als ouder te veel tijd kostte en ruim de helft (56%) geeft aan dat zij hun kind moesten aansturen bij het maken van schooltaken (Smeets, 2021).

Het oordeel van ouders die vinden dat hun kind thuis tijdens de Coronaperiode voldoende heeft geleerd, wordt het meest verklaard door hun tevredenheid over de ondersteuning die ze bij het thuisonderwijs hebben ervaren van de school. Daarnaast oordelen ouders gunstiger over de opbrengsten van thuisonderwijs naarmate hun kind meer gemotiveerd is en zelfstandig met schoolwerk aan de slag gaat (Smeets, 2021).

3.3 Bevindingen macroniveau: Landelijk onderwijsstelsel

Na afloop van de Coronaperiode waarin onderwijsbreed afstandsonderwijs is gerealiseerd, is er veelvuldig onderzoek gedaan naar de gevolgen voor leerprestaties, motivatie en welbevinden van leerlingen (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2023b). Deze rapportages geven een gemiddeld beeld van hoe het sinds Corona met leerlingen in het basis- en voortgezet onderwijs gaat. Daarbij wordt op macro- niveau het ontbreken van fysiek onderwijs, de wisselende kwaliteit van afstandsonderwijs en de opleidingsachtergrond van ouders dikwijls geduid als belangrijke oorzaken voor leervertragingen, schooluitval en mentale problemen (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2023b).

Omdat onderzoek ontbreekt waarin gekeken is naar de relatie tussen de manier waarop afstandsonderwijs door leraren is vormgegeven (proceskenmerken) en tot welke resultaten dit bij welke leerlingen heeft geleid (output), bieden de beschikbare data amper aanknopingspunten om valide uitspraken te doen over kenmerken van afstandsonderwijs die meer of minder effectief zijn.

3.4 Samenvattend

In dit hoofdstuk is op een rij gezet welke inzichten vanuit de literatuur beschikbaar zijn over de pedagogisch en didactische aanpakken die het beste werken bij (volledig) digitaal afstandsonderwijs. Onderzoek dat is uitgevoerd naar de effectiviteit van afstandsonderwijs gaat meestal over onderwijsopbrengsten op het gebied van taal, rekenen, wiskunde en natuurwetenschappelijke vakken. Voor effectieve afstandslessen zijn vier zaken belangrijk: (1) de kwaliteit van het didactisch handelen van de leraar; (2) interactie met en tussen leerlingen; (3) de vaardigheid van leerlingen om zelfstandig te kunnen werken; (4) specifieke aandacht voor kwetsbare leerlingen.

In het algemeen geldt dat de kwaliteit van het pedagogisch didactisch handelen van leraren bij afstandsonderwijs nog belangrijker is dan bij fysieke lessen. De effectieve onderdelen van goede didactiek zijn bij digitale lessen niet anders, alleen belangrijker, dan bij fysieke lessen.

Leraren ervaren afstandsonderwijs als minder geschikt voor het bereiken van leerdoelen voor niet-cognitieve doeleinden zoals socialisatie (burgerschap) en persoonsvorming. Wel zijn er aanwijzingen dat een kleine groep leerlingen zich online juist veiliger voelt dan op school omdat ze minder afgeleid worden, leskrijgen in kleinere groepen en meer ruimte voelen om zich in gesprekken te mengen.

Op het niveau van de school en omgeving maken schoolleiders en bestuurders zich zorgen om wat de kwaliteit is van digitaal afstandsonderwijs. Het ontbreekt hen aan een visie of zicht op wat goed afstandsonderwijs is. De Inspectie concludeert dat schoolleiders en bestuurders op het gebied van digitaal afstandsonderwijs zoekende zijn naar een passende invulling van hun rol.

Op landelijk niveau ontbreekt inzicht in de samenhang tussen de opbrengsten van digitaal afstandsonderwijs voor leerlingen en de manier waarop scholen afstandsonderwijs vormgeven.

4 Randvoorwaarden voor uitvoering

Dit hoofdstuk gaat over de tweede onderzoeksvraag en heeft betrekking op de (rand)voorwaarden waaraan moet worden voldaan om (volledig) digitaal afstandsonderwijs te kunnen faciliteren. De impact van de randvoorwaarden die in de literatuur zijn geïdentificeerd, bespreken we achtereenvolgens op microniveau (par. 4.1), mesoniveau (par. 4.2) en macroniveau (par 4.3). Binnen elk niveau zijn de randvoorwaarden geordend in zes categorieën. Tabel 2 geeft een overzicht van de randvoorwaarden die in dit hoofdstuk aan bod komen. In de matrix zijn lege cellen aanwezig omdat er geen informatie over deze specifieke cellen is gevonden in de beschikbare literatuur. Het hoofdstuk sluit af met een resumerend antwoord op de onderzoeksvraag die in dit hoofdstuk centraal staat (par. 4.4). De randvoorwaarden die in dit hoofdstuk aan bod komen zijn van toepassing voor elk van de drie functies van afstandsonderwijs: preventief, curatief en kwaliteitsverbetering. Wanneer er verschillen zijn, is dit in de tekst vermeld.

Tabel 2: Overzicht van randvoorwaarden

Randvoorwaarden	Microniveau: Leerling & klas (par 4.1)	Mesoniveau: School & omgeving (par 4.2)	Macroniveau: Landelijk (par 4.3)
Technisch (& praktisch)	<ul style="list-style-type: none"> • Stabiele netwerkverbinding • Laptop/tablet • Platform • Voor hybride onderwijs: additionele randapparatuur 		
Juridisch	<ul style="list-style-type: none"> • Gedragscode leraren • Gedragscode leerlingen 	<ul style="list-style-type: none"> • AVG wetgeving, privacy • IBP normenkader 	<ul style="list-style-type: none"> • Afstandsonderwijs is in strijd met onderwijswet
Bestuurlijk/organisatorisch		<ul style="list-style-type: none"> • Duidelijke taakverdeling • Goede samenwerkingen 	
Financieel		<ul style="list-style-type: none"> • Financiering soms knelpunt 	
Sociaal	<ul style="list-style-type: none"> • Interactie met de leraar • Interactie met de leeftijdsgenoten 	<ul style="list-style-type: none"> • Betrokkenheid ouders 	
Vaardigheden	<ul style="list-style-type: none"> • Digitale geletterdheid leraar • Digitale didactische vaardigheden leraar • Basis onderwijs vaardigheden leraar • Digitale geletterdheid thuiszitter 		

4.1 Bevindingen microniveau: Leerling en klas

We kijken binnen deze paragraaf naar de ondersteunende randvoorwaarden op het niveau van de leerling en de klas.

Technisch & praktisch

Uit onderzoek naar de kansen en randvoorwaarden voor afstandsonderzoek aan thuiszittende kinderen/jongeren komt naar voren dat er vrijwel geen technische en praktische knelpunten worden ervaren op scholen onder aanbieders van afstandsonderwijs (van den Berg et al., 2021; SLO, 2023). De beschikbaarheid van digitale apparatuur en platformen wordt door schoolleiders, ICT-coördinatoren en leraren als op orde beschreven. Dit geldt met name voor de internetverbinding en de beschikbaarheid van ICT-apparatuur op de scholen (Smeets et al., 2023). De verklaring voor deze positieve

ontwikkelingen liggen in de snelle ontwikkelingen die hebben plaatsgevonden tijdens de Coronapandemie.

De ervaring van scholen met afstandsonderwijs leert echter dat het van belang is dat de school de technische benodigdheden aan de leerlingen verstrekt als ze hier niet zelf voor kunnen zorgen (Smeets et al., 2023). Verder blijkt uit onderzoek dat de technische basisvoorzieningen zoals een computer en internetverbinding niet vanzelfsprekend beschikbaar zijn voor leerlingen uit gezinnen met minder financiële middelen (Aarts et al., 2021).

Voor digitaal afstandsonderwijs zijn specifieke technische basisbenodigdheden vereist. Voor digitaal afstandsonderwijs vormt een solide en stabiele netwerkverbinding de basis voor ononderbroken toegang tot onderwijsmaterialen en deelname aan interactieve sessies. Daarnaast is de beschikbaarheid van een geschikte laptop/tablet van belang, aangezien deze als het primaire apparaat fungeert voor het ontvangen van instructies en het uitvoeren van educatieve taken. Tot slot is het belangrijk dat de school leraren en leerlingen voorziet van software die geschikt is voor betrouwbaar en veilig afstandsonderwijs (Klunder et al., 2023a; Education Endowment Foundation, 2020; Aarts et al., 2021). Bovendien is het creëren van een optimale leeromgeving essentieel. Een rustige en goed uitgeruste werkplek draagt bij aan de concentratie en effectiviteit van de leerervaring op afstand (Smeets et al., 2023; Kennisrotonde, 2020).

Wanneer afstandsonderwijs wordt ingezet voor preventie of kwaliteitsverbetering is dit vaak onderdeel van hybride onderwijs, waarbij leerlingen contact houden met de fysieke klas. Voor deze situatie is er behoefte aan extra randapparatuur in de klas. Deze randapparatuur dient over specifieke functies te beschikken, zoals een 360-gradencamera, een microfoon die alle leerlingen oppikt, een beeldscherm waarop de leerling te zien is, verlichtingssystemen, enzovoort. Deze aanvullende functionaliteiten dragen bij aan de ondersteuning van de sociale randvoorwaarden, waarbij interactie tussen de thuiszitter, de klas en andere leerlingen een cruciale rol speelt. (Zorgeloos, n.d.; Steunpunt passend onderwijs, 2022; Klunder et al., 2023b)

Bij inzet van deze technologische functionaliteiten moet ter voorkoming van uitval rekening worden gehouden met de beschikbare capaciteit van de internetverbinding. Ook is het bij gebruik van systemen voor digitaal afstandsonderwijs wenselijk dat er een servicelijn beschikbaar is zoals een Computer Emergency Response Team (CERT) dat in staat is snel te handelen in het geval van een (beveiligings)incident met de computers of netwerken (DVO, 2023). Verder is van belang dat de leraar over de benodigde kennis en vaardigheden beschikt die nodig zijn om veilig en functioneel gebruik te kunnen maken van de beschikbare voorzieningen voor digitaal afstandsonderwijs (Klunder et al., 2023a).

Juridisch

Het is wenselijk dat de onderwijsinstelling een gedragscode opstelt voor zowel leerling al leraar over het omgaan met de digitale middelen voor afstandsonderwijs. In deze gedragscode kan er beschreven worden hoe er wordt omgegaan met de beveiliging van de apparaten. Bijvoorbeeld het altijd vergrendelen van de laptop bij het verlaten van de werkplek of welke software mag worden geïnstalleerd. Ook kan er in de gedragscode worden beschreven hoe er met de privacy wordt omgegaan. Dus welke gegevens er bijvoorbeeld worden opgeslagen, voor hoelang en wie deze mag in zien. Specifiek voor afstandsonderwijs speelt privacy rondom beeld en geluidmateriaal een grote rol. Leerlingen in de klas mogen bijvoorbeeld niet zomaar zonder toestemming in beeld worden gebracht. Ook mogen er niet zomaar opnames van de les worden gemaakt zonder toestemming van de ouders of

het kind (AP, 2024; Kennisnet, 2021b; Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; Kennisnet; Sivo; PO raad; VO raad, 2023).

Het is dus voor zowel de leerling en leraar belangrijk dat er bewust wordt omgegaan met deze afwegingen om de veiligheid van de gegevens te waarborgen. Dit kan beperkende situaties met zich meebrengen, met bijvoorbeeld het opnemen van een les voor een thuiszitter.

Sociaal

Op sociaal gebied zijn interacties tussen de thuiszitter, leraar en leeftijdsgenoten belangrijke randvoorwaarden voor de effectiviteit van afstandsonderwijs. In de online leeromgeving ervaren leerlingen vaak meer afleiding en hebben ze minder overzicht, wat mogelijk hun motivatie kan verminderen (Inspectie van het Onderwijs, 2020a). Interacties hebben een positieve invloed op de motivatie en leerprestaties van leerlingen (Borokhovski et al., 2012; Jeong et al., 2019). Daarnaast speelt de leraar een belangrijke rol in de motivatie van leerlingen in het afstandsonderwijs (Endedijk et al., 2021). De interacties kunnen zowel tijdens als buiten de les plaatsvinden (Aarts et al., 2021). Een expert vanuit Ingrado benoemt dat “het (afstands)onderwijs uit meer dient te bestaan dan enkel het volgen van lessen. De school is voor leerlingen ook een belangrijke plek voor hun sociale ontwikkeling en behoeftes”. Om van volwaardig afstandsonderwijs te kunnen spreken dient te worden voorzien in alle kerntaken waar scholen voor staan: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming.

Bij hybride onderwijs is het vanuit de leraar cruciaal om de leerling op afstand actief bij de les te betrekken. Dit kan worden bereikt door actieve sturing, het werk van de thuiszitter controleren, regelmatig vragen stellen aan de leerling en leerlingen aan te moedigen om te reageren op hun leeftijdsgenoten (Aarts et al., 2021; Klunder et al., 2023b). Bovendien kan er buiten de reguliere lessen ook één-op-één interactie worden gefaciliteerd tussen de leraar en thuiszitter (Klunder et al., 2023b).

Daarnaast spelen sociale interacties tussen de leeftijdsgenoten een cruciale rol in het welzijn van de thuiszitter en dragen bij aan een verhoogde motivatie om te leren (Aarts et al., 2021). Het is van belang dat leraren samenwerkingsvormen faciliteren en ruimte bieden voor informele gesprekken (Klunder et al., 2023b). Het implementeren van een buddy-systeem kan ook een nuttige aanvulling zijn om deze interacties te bevorderen. Uit onderzoek van SLO en Kennisnet (Kennisnet; SLO, 2021) komt naar voren dat leerlingen tijdens de pandemie het als positief hebben ervaren dat de sociale contacten konden worden voortgezet. Leerlingen vonden het prettig om online contact te hebben onderling en met een leraar, elkaar te horen en zien, en met elkaar te chatten en videobellen.

Vaardigheden

Het geven en volgen van afstandsonderwijs vraagt om bepaalde digitale vaardigheden van zowel de thuiszitter als de leraar (Onderwijsraad, 2022).

Voor de leraar:

- **Kennis ICT-apparatuur:** Het is noodzakelijk dat de leraar weet om te gaan met de noodzakelijke randapparatuur in de klas en het platform waar via het afstandsonderwijs wordt gegeven. De mate van noodzakelijke kennis varieert met de vorm van afstandsonderwijs. Zo is er bijvoorbeeld bij het initiatief KlasseContact (Klunder & Saab, 2020), waarbij de leerling via een groot losstaand beeldscherm in de klas de les volgt, meer kennis nodig dan een leerling die in belt via Teams.
- **Didactische vaardigheden:** Bij het geven van afstandsonderwijs komen extra didactische vaardigheden kijken (Smeets et al., 2023; Aarts et al., 2021). Zo moet de manier van les geven worden aangepast om de thuiszittende leerling te betrekken. De leraar moet bijvoorbeeld iets

bedenken dat de thuiszitter thuis kan doen en hoe hij of zij dat gaat monitoren en ondersteunen. In de klas kan de leraar zien wat de leerling doet. Bij digitaal afstandsonderwijs moeten leraren dus extra aandacht besteden aan de behoeften van deze leerlingen en de manieren waarop ze deze leerlingen betrokken kunnen houden (Aarts et al., 2021). Dit hangt samen de hiervoor beschreven randvoorwaarde voor het creëren van interactie (Smeets et al., 2023). Tot slot, het is belangrijk dat de basis van het onderwijs op orde is, dus dat de leraar duidelijk de stof kan uitleggen en goede feedback geeft aan de leerlingen. Resultaten van onderzoek laten zien dat er geen duidelijk verschil is in wat leerlingen leren van uitleg in de klas of online (Inspectie van het Onderwijs, 2021c; Education Endowment Foundation, 2020). In beide situaties is overigens van belang dat de uitleg van de leerstof aansluit bij kenmerken van de leerling zoals de voorkennis en de gevoeligheid voor afleiding.

Voor de leerling:

- **Digitale geletterdheid:** Het is ook voor de thuiszitter belangrijk dat de digitale geletterdheid op orde is om deel te nemen aan het afstandsonderwijs (Onderwijsraad, 2022). Doordat basisvaardigheden ontbreken, kan het voorkomen dat de thuiszitter vastloopt bij opdrachten of de verbinding met de klas niet werkend krijgt.
- **ICT-vaardigheden:** Uit onderzoek van SLO en kennisnet (Kennisnet; SLO, 2021) komt naar voren dat leerlingen in het primair en voortgezet onderwijs tijdens de Coronaperiode vooral ict-basisvaardigheden ontwikkeld hebben, zoals het omgaan met beeld- en spraaksoftware (MS Teams, Google Meet, Skype) en het werken in online samenwerkingsomgevingen. Opmerkelijk is echter dat deze vaardigheden ook genoemd worden als de minst ontwikkelde vaardigheden. Er is dus vooruitgang geboekt in ontwikkeling en tegelijkertijd is het nodig om aandacht te blijven besteden aan de verdere ontwikkeling van digitale vaardigheden.

4.2 Bevindingen mesoniveau: School en omgeving

We kijken binnen deze paragraaf naar de ondersteunende randvoorwaarden op het niveau van de schoolorganisatie, thuissituatie en de lokale omgeving van de school. De rol van gemeenten of regionale samenwerkingsverbanden behoren tot de lokale omgeving van de school.

Financieel

De financiering wordt bij sommige initiatieven voor afstandsonderwijs ervaren als een knelpunt. Zo worden de bekostigingsvereisten omschreven als ingewikkeld (Dullaert, 2019) en wordt de financiering vanuit de zorg en gemeente niet altijd als logisch/wenselijk ervaren (Hassink, 2019).

Momenteel ondersteunt de Consulanten Onderwijsondersteuning Zieke Leerlingen (OZL) scholen en leraren kosteloos bij het onderwijs aan chronisch zieke en (psycho)somatisch zieke leerlingen die onder behandeling van een arts zijn. Zij helpen scholen in de eerste periode op weg om het onderwijs op afstand zo goed mogelijk te organiseren (Rijksoverheid, 2023).

Daarnaast kan de school van de Rijksbekostiging gebruik maken voor inkoop of inhuur bij particuliere aanbieders om digitaal afstandsonderwijs als (onderdeel van) een maatwerkoplossing mogelijk te maken. Het volgende is bijvoorbeeld toegestaan (Rijksoverheid, 2023):

- Inkoop van digitale lespakketten, die bijvoorbeeld bestaan uit werk- en tekstboeken, een digitale lesinstructie, oefenmateriaal en een jaarplanner.

- Inkoop van apparatuur. Bijvoorbeeld een “slimme ICT-set”, waarmee de leerling op afstand mee kan doen met de lessen van de klas en in contact blijft met klasgenoten. Sommige samenwerkingsverbanden hebben deze ICT-sets centraal beschikbaar. Er zijn ook mogelijkheden voor scholen om voor een zieke leerling zo’n ICT-set in bruikleen te krijgen. De school kan hierover informatie krijgen bij de consulent OZL.
- Inhuur van een leraar of andere deskundige. Om bijvoorbeeld een maatwerkprogramma op te zetten of bij de uitvoering ervan de school of de ouders te ondersteunen

Juridisch

Digitaal afstandsonderwijs kan een forse inbreuk vormen op de privacy. Onderwijsinstellingen hebben daarom een grote verantwoordelijkheid om zorgvuldig om te gaan met de persoonsgegevens van leerlingen en docenten. De Autoriteit Persoonsgegevens (AP) doet onderwijsinstellingen een aantal concrete aanbevelingen om de privacy van hun leerlingen of studenten en personeel te beschermen (AP, 2024):

- Een belangrijke organisatorische maatregel om de privacy risico’s van online (video)bellen te beperken is dat de school een duidelijk beleid of duidelijke richtlijnen opstelt. En dat hierbij duidelijke en eenvoudige instructies worden gegeven voor de docenten en leerlingen.
 - o De school moet de leerlingen of ouders duidelijke informatie geven over wat er precies met de gegevens gebeurt. Zoals waarom de gegevens verwerkt worden en wanneer de gegevens worden gewist.
 - o Er moeten duidelijke afspraken zijn over online proctoring en waar mogelijk moet er voor minder ingrijpende manieren van examineren worden gekozen.
- De school is volgens de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) verplicht een DPIA² uit te voeren bij verwerkingen van persoonsgegevens die een hoog privacy risico opleveren.
- De school moet een softwareleverancier uitkiezen die voldoet aan de privacywet. Daarbij is vooral belangrijk dat de leverancier alle gegevens niet langer bewaart dan noodzakelijk is. Zo zijn er veel gratis apps die als businessmodel hebben dat zij de data (persoonsgegevens) die ze vergaren, doorverkopen en dit is in strijd met de AVG wet (Plas, 2020).

Daarnaast is er het Normenkader Informatiebeveiliging en Privacy (IBP) waarin normen voor informatiebeveiliging in het onderwijs beschreven staan. De normen voor privacy worden nog toegevoegd. Momenteel is het normenkader nog niet juridisch geborgd maar vanaf 2027 is het de bedoeling dat onderwijsinstellingen voldoen aan dit kader. Het wordt dus sowieso belangrijk dat onderwijsinstellingen gaan voldoen aan dit normenkader maar specifiek voor afstandsonderwijs is het extra belangrijk dat er aan norm 11.3 mobiele apparaten en telewerken zal worden voldaan. Deze norm stelt dat informatiebeveiliging wordt geborgd bij het gebruik van mobiele apparaten en telewerkfaciliteiten. Onder deze norm valt het volgende toetsingskader:

- Formeel beleid en procedures voor het beveiligen van mobiele apparaten en/of telewerkfaciliteiten worden gedocumenteerd en gecommuniceerd (mobile device management).
- Anti-malware-software op mobiele apparaten wordt up-to-date gehouden.
- In geval van verlies of diefstal wordt de communicatie met gecentraliseerde applicaties afgesloten.
- Er worden geen bedrijfsgegevens opgeslagen op telewerkfaciliteiten thuis of elders.
- De vertrouwde (logische) werkplek is beschermd tegen malware.
- Bedrijfsgegevens in niet vertrouwde omgevingen worden alleen afgedrukt na een risicobeoordeling.

² Een 'data protection impact assessment' (DPIA) is een instrument om vooraf de privacyrisico’s van een gegevensverwerking in kaart te brengen. Zodat de organisatie maatregelen kan nemen om deze risico’s te verkleinen.

Voor de uitwerking van dit toetsingskader is het onder andere belangrijk dat de onderwijsinstelling een gedragscode ICT vastlegt voor zowel de leerling en leraren.

Bestuurlijk/organisatorisch

Voor het succesvol uitvoeren van afstandsonderwijs moeten er duidelijke taakverdelingen zijn tussen de betrokken partijen. Het is momenteel voor ouders, leerlingen, maar ook voor scholen en samenwerkingsverbanden nog onvoldoende duidelijk welke taken waar liggen (Wiersma, 2023). Volgens een expert vanuit Ingrado zou de verantwoordelijkheid voor het regelen van afstandsonderwijs bij het samenwerkingsverband moeten liggen onder toezicht van de school.

Bij de pilot buiten gewoon leren (BGL³) is een gestructureerde samenwerking opgezet met onderwijspartners, waaronder verschillende reguliere, sbo en vso scholen en het samenwerkingsverband. Binnen de pilot wordt het belang benadrukt van een heldere samenwerkings- en overlegstructuur, helderheid over verantwoordelijkheden en rollen voor elke partner en leiderschap (Hassink, 2019). De betrokkenen bij deze pilot zijn enthousiast over deze pilot en waarderen vooral de samenwerking tussen de onderwijspartners en zorginstellingen.

Uit onderzoek dat is uitgevoerd naar de samenwerking tussen de partners van BGL werd duidelijk dat samenwerking tussen zorg, landbouw en onderwijs partners niet vanzelfsprekend is, maar wel als cruciaal is ervaren (Hassink, 2019). Partners hebben elkaar nodig en hebben elk een bepaalde verantwoordelijkheid. Het is belangrijk dat partners willen samenwerken, een gedeeld probleem ervaren en een mogelijke oplossing waarbij ze elkaar nodig hebben. Het is van belang dat er vertrouwen ontstaat, dat er commitment is, een gedeeld begrip van de problematiek en dat men voortgang en uitkomsten monitort (Hassink, 2019).

Sociaal

Een belangrijke uitdaging voor scholen in het funderend onderwijs is hoe ze samen met de ouders het leren van leerlingen tijdens afstandsonderwijs kunnen ondersteunen (Aarts et al., 2021). Een laag opleidingsniveau, meertaligheid, geldgebrek of onvoldoende tijd door werk worden als kenmerken van thuissituaties genoemd die voor leerlingen minder geschikt om afstandsonderwijs te volgen. Ook de digitale vaardigheden van ouders spelen een rol. Sommige leerlingen hebben ouders die beter kunnen helpen bij het online leren dan anderen (Smeets et al., 2023). Onderzoek laat zien dat een aantal zaken effectief zijn bij het betrekken en ondersteunen van ouders:

Een belangrijke uitdaging voor scholen in het funderend onderwijs is hoe ze samen met de ouders het leren van leerlingen tijdens afstandsonderwijs kunnen ondersteunen (Aarts et al., 2021). Een laag opleidingsniveau, meertaligheid, geldgebrek of onvoldoende tijd door werk worden als kenmerken van thuissituaties genoemd die voor leerlingen minder geschikt om afstandsonderwijs te volgen. Ook de digitale vaardigheden van ouders spelen een rol. Sommige leerlingen hebben ouders die beter kunnen helpen bij het online leren dan anderen (Smeets, 2021). Onderzoek laat zien dat een aantal zaken effectief zijn bij het betrekken en ondersteunen van ouders:

- *Zorg voor een simpele en goede communicatie.* Maak gebruik van een enkel kanaal (Education Endowment Foundation, 2020). Het sturen van berichtjes is een erg effectieve en goedkope manier om ouders tips en instructies te geven. De berichtjes kunnen bijvoorbeeld informatie geven over de prestaties van kinderen bij het thuis oefenen of tips geven hoe ouders samen met hun kinderen

³ Zie ook paragraaf 5.1 voor een praktijkbeschrijving

kunnen lezen, rekenen etc. Probeer berichten zoveel mogelijk te personaliseren, en berichten kort en positief te houden. Geef geen uitgebreide uitleg over het curriculum. Bedenk of de taal in geschreven berichten duidelijk genoeg is, bijvoorbeeld op maximaal (Aarts et al., 2021; Kennisrotonde, 2020; Education Endowment Foundation, 2020). Geef daarnaast ouders zo makkelijk mogelijk toegang tot de opdrachten en lesmateriaal, bijvoorbeeld via een portal of gewoon schriftelijk (Education Endowment Foundation, 2020).

- *Maak taakverdeling en verwachtingen helder.* Ouders zijn geen leraren. Het is belangrijk dat ouders weten dat er niet van hen verwacht wordt dat zij als leraar optreden. Ouders kunnen hun kind het beste ondersteunen door ervoor te zorgen dat kinderen een vaste structuur per dag hebben, aan de slag kunnen met opdrachten op gezette tijden en dat er een werkplek voor hun kind is. Bij jongere kinderen kunnen ouders hun kind ondersteunen door samen korte activiteiten te doen, zoals samen lezen. Ouders kunnen een leeromgeving realiseren voor hun kind door materialen in huis te hebben zoals boeken, puzzels en speelgoed. Bij oudere kinderen is het vooral belangrijk dat ouders hun kind stimuleren om te leren, maar niet om direct bij opdrachten betrokken te zijn (Kennisrotonde, 2020; Education Endowment Foundation, 2020).
- *Breng context en mogelijkheden in kaart.* Ook is het belangrijk om rekeningen te houden met de achtergrond en mogelijkheden van ouders: Bij ouderbetrokkenheid is het belangrijk dat de school rekening houdt met de achtergrond en mogelijkheden van alle ouders (opleiding, inkomen, cultuur). Zo hebben niet alle ouders digitale middelen zoals laptops of tablets in huis, of voldoende van deze middelen voor elk lid van het hele gezin. Daardoor is het gebruik van verschillende format noodzakelijk. (Education Endowment Foundation, 2020). Bijvoorbeeld het aanbieden van zowel digitale als fysieke materialen aan, zodat alle ouders gebruik kunnen maken van lesmateriaal. (Aarts et al., 2021; Kennisrotonde, 2020; Education Endowment Foundation, 2020)

4.3 Bevindingen macroniveau: Landelijk onderwijssysteem

We kijken binnen deze paragraaf naar de inzichten die uit de literatuur bekend zijn over de landelijke onderwijswet- en regelgeving die faciliterend werkt voor de uitvoering van digitaal afstandsonderwijs. Het uitgangspunt van de onderwijswetgeving is dat alle kinderen onderwijs volgen op school en een minimumaantal uren onderwijstijd krijgen. Binnen de huidige wet- en regelgeving wordt afstandsonderwijs in veel gevallen niet gezien als onderwijstijd en is daarom alleen mogelijk voor leerlingen waarvoor afwijking onderwijstijd wordt toegepast of met een vrijstelling op grond van artikel 5 onderdeel a⁴.

Juridisch

We stellen dat afstandsonderwijs ten behoeve van kwaliteitsverbetering binnen de wettelijke kaders valt, omdat deze in aanvulling op het reguliere onderwijs binnen de school als extra onderwijstijd buiten schooltijd bij de leerling thuis plaatsvindt.

Voor kinderen die (tijdelijk) niet (volledig) naar school gaan kan, door gebruik te maken van de beleidsregel afwijking onderwijstijd (de Variawet), ruimte gemaakt worden voor de inzet van afstandsonderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2024). In de uren dat afgeweken wordt van de onderwijstijd, is het toegestaan dat afstandsonderwijs geboden wordt (Inspectie van het Onderwijs, 2024). De Variawet biedt hierin de benodigde ruimte, mits tijdig en goed toegepast door de scholen en onderwijsinspectie.

⁴ Van de Leerplichtwet 1969

Er is dus momenteel ruimte in het systeem om tijdelijk buiten de wet om te werken maar het doel moet wel altijd zijn dat de leerlingen weer teruggeleid worden naar school. Een belangrijk knelpunt in bovenstaande geschetste situatie is dat op dit moment niet vaststaat wanneer digitaal afstandsonderwijs ook daadwerkelijk kwalitatief goed onderwijs is en kan meetellen als onderwijstijd. Hier wordt momenteel onderzoek naar gedaan ter verkenning van een voorstel voor eventuele wetswijziging (Wiersma, 2022).

Het algemene probleem bij gedeeltelijk of volledig digitaal afstandsonderwijs is dat er geen fysieke locatie is waar de leerlingen naar toe kunnen en dat er geen duidelijk perspectief wordt geboden om de leerlingen terug te leiden naar school. Dit is in strijd met de leerplichtwet. (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2023c; Inspectie van het Onderwijs, 2022) De minister voor Primair en Voortgezet Onderwijs Mariëlle Paul heeft aangegeven de wet- en regelgeving te willen aanpassen, zodat er meer ruimte komt voor maatwerkoplossingen in het onderwijs. De verwachting is dat dit in 2026-2027 wordt afgerond (Paul, 2023b).

Per 1 januari 2023 start er het experiment onderwijszorgarrangementen, waarin onderwijs- en zorgpartijen samenwerken ten behoeve van jongeren die dreigen uit te vallen van school, uitgevallen zijn van school of vrijgesteld zijn van het onderwijs op grond van psychische of lichamelijke gronden. De deelnemende scholen en samenwerkingsverbanden krijgen binnen het experiment de gelegenheid af te

Praktijkvoorbeeld digitale school

Binnen dit initiatief hebben de leraren van de school vrijwel alleen digitaal contact met de leerlingen. De onderwijsinspectie heeft bij dit initiatief geconstateerd dat aan de volgende belangrijke wettelijke vereisten niet wordt voldaan (Inspectie van het Onderwijs, 2022; Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2023c):

Leerlingen maken geen ononderbroken ontwikkelingsproces door

Het initiatief is in strijd met artikel 2, tweede lid, van de Wet op het Voortgezet Onderwijs (WVO): 'Het onderwijs is niet zodanig ingericht dat de leerlingen een ononderbroken ontwikkelingsproces kunnen doorlopen'.

De inrichting van het onderwijs(aanbod) van het initiatief maakt een ononderbroken ontwikkelingsproces van de leerlingen niet mogelijk. Een planning, ontwikkelingsperspectief (OPP), rooster of leermiddelen voor de basisvaardigheden en andere vormings- en vakgebieden ontbreken. Ook ontbreken afspraken over doelen en resultaten. Zo zijn er geen duidelijke plannen en afspraken voor de terugkeer naar fysiek onderwijs voor de leerlingen. Terwijl dit bijvoorbeeld wel een vereiste is vanuit de variawet. Belangrijke pedagogische methodieken en didactische werkvormen ontbreken, onder andere vanwege de beperkingen van coachen, feedback geven en communiceren via een scherm. Dat betekent dat groepswork en interactie tussen leerlingen onderling tijdens de groepsbijeenkomsten slechts in beperkte mate mogelijk is.

Leerlingen bezoeken de school niet

De voorwaarde (schoolbezoek) komt voort uit de verplichting van artikel 2, eerste lid, van de Leerplichtwet dat een leerling de school geregeld bezoekt.

Leerlingen van het initiatief bezoeken de school niet. Er zijn ook geen mogelijkheden georganiseerd (bijvoorbeeld in de vorm van een groep/klas en/of rooster) om de school fysiek te bezoeken. Er is bij het initiatief geen sprake van een school waar de leerplicht kan worden vervuld. Via deelname aan het initiatief kunnen leerlingen daarom niet voldoen aan de leerplicht.

wijken van de wetgeving op het gebied van bekostiging, onderwijstijd, inhoud van onderwijs en locatie van onderwijs (Wiersma, 2022). Er doet ook een initiatief van digitaal afstandsonderwijs mee aan dit experiment. De bestaande initiatieven voor afstandsonderwijs zijn veelal kleinschalig, zeker gezien de omvang van de groep kinderen die thuiszit. Om sneller voor meer kinderen onderwijs op afstand mogelijk te maken, stimuleert de voormalig minister voor Primair en Voortgezet Onderwijs Dennis Wiersma dat bestaande initiatieven zich kunnen uitbreiden en nieuwe initiatieven tot stand kunnen komen (Wiersma, 2023).

4.4 Samenvattend

In dit hoofdstuk is op een rij gezet welke inzichten vanuit de literatuur beschikbaar zijn om (volledig) digitaal afstandsonderwijs te kunnen faciliteren. De volgende essentiële (rand)voorwaarden zijn geïdentificeerd:

- Op het niveau van de *leerling en de klas* vormt een solide en stabiele netwerkverbinding de ruggengraat van digitaal afstandsonderwijs evenals de beschikbaarheid van een geschikte laptop/tablet met software die online onderwijs veilig en adequaat faciliteert. Verder is het van belang te borgen dat de leerling over de benodigde digitale vaardigheden beschikt en de privacy van leerlingen wordt beschermd conform de geldende wet- en regelgeving.
- Op het vlak van *de school* is het op de eerste plaats noodzakelijk dat de leraar weet om te gaan met de aanwezige apparatuur voor digitaal afstandsonderwijs en ook over de (extra) didactische vaardigheden beschikt die nodig zijn voor een effectieve en veilige inzet van digitaal afstandsonderwijs. Zo nodig richt de school of het samenwerkingsverband een servicelijn in voor het geval van een (beveiligings)incident met de computers of netwerken
- Voor de *thuisbasis/ouder/verzorger* spelen zowel de beschikbaarheid van digitale voorziening een rol als de vaardigheid van ouders om ondersteuning te kunnen bieden bij het online leren. Een specifiek aandachtspunt is het belang van de ondersteuning die de school aan ouders biedt door simpele en goede communicatie, helderheid over verwachtingen en taakverdeling, en rekening te houden met de achtergrond en mogelijkheden van de thuissituatie zoals de aanwezigheid van internet, een geschikte werkplek en bekostiging van apparatuur.
- Op *landelijk niveau* is onduidelijk welke eisen gelden voor daadwerkelijk goed afstandsonderwijs, hoe daar toezicht op kan worden gehouden en onder welke voorwaarden digitaal afstandsonderwijs wettelijk kan meetellen als onderwijstijd.

5 Opbrengsten digitaal afstandsonderwijs

In dit hoofdstuk bespreken we wat er bekend is over de effecten van (volledig) digitaal afstandsonderwijs op de drie doeldomeinen van het onderwijs: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming. Dit betreft de derde onderzoeksvraag van de literatuurreview. De resultaten beschrijven we in volgorde van effecten op microniveau voor de leerlingen en de klas (par 5.1), op mesoniveau voor de school en omgeving (par 5.2), en tenslotte op macroniveau voor het landelijke onderwijssysteem (par 5.3). Dit hoofdstuk sluiten we af met een beknopte beantwoording van de onderzoeksvraag waarbij we ons focussen op bevindingen uit studies die volgens het kwaliteitskader van NRO (NRO, 2022) in methodisch opzicht voldoen aan de minimale criteria voor het vaststellen van effectiviteit.

5.1 Bevindingen microniveau: Leerling en klas

Kwaliteitsverbetering

In deze paragraaf bespreken we de effecten van het afstandsonderwijs ten behoeve van kwaliteitsverbetering van het onderwijs. Hierbij is wetenschappelijke literatuur geraadpleegd waarbij afstandsonderwijs is ingezet bij schoolgaande leerlingen en er geen sprake is van leerlingverzuim of een noodoplossing zoals een scholensluiting.

In het onderzoek van KBA Nijmegen, Oberon en Kohnstamm Instituut (Smeets et al., 2023) is reeds een literatuurstudie uitgevoerd naar de algemene toepassingen van digitaal afstandsonderwijs in het (regulier) basisonderwijs. Hieruit blijkt dat er weinig tot geen concluderende (vergelijkende) effectstudies zijn uitgevoerd die een keuze voor ofwel klassikaal dan wel digitaal onderwijs onderbouwen. In een meta-analyse heeft de Educational Endowment Foundation (Education Endowment Foundation, 2020) 60 bestaande internationale reviews en meta-analyses onderzocht. In deze meta-analyse zijn studies opgenomen naar een breed aanbod van synchrone en asynchrone leerbenaderingen⁵ in het basisonderwijs en voorgezet onderwijs, waarbij onderzoek uit alle landen is opgenomen.

Uit de meta-analyse van de Educational Endowment Foundation (Education Endowment Foundation, 2020) is gebleken dat afstandsonderwijs effectief kan zijn voor leerlingen in het funderend onderwijs, maar in de meeste sectoren is afstandsonderwijs minder effectief dan fysiek onderwijs. Dit beeld komt overeen met de bevindingen uit de meta-analyse van Prestiadi en collega's over 60 internationale artikelen over onderzoek naar online leren in het basisonderwijs (Prestiadi et al., 2020). Dit liet zien dat de effectiviteit van online leren gemiddeld overal achterblijft in vergelijking met klassiek (klassikaal) leren en dat de effectiviteit en kwaliteit van digitaal onderwijs wordt beïnvloed door verschillende factoren waaronder de kwaliteit van de leraren, de gebruikte hulpmiddelen en leerlinggedrag (zie ook figuur 3 in H3). Uit een meta-analyse naar het effect van online versus klassikaal onderwijs in het Amerikaanse basisonderwijs blijkt echter dat leerlingen tijdens online leren gemiddeld juist beter presteerden dan basisschoolleerlingen die face-to-face onderwijs kregen (Means et al., 2009). Waarbij wel de kanttekening geplaatst moet worden dat deze meta-analyse in 2009 is uitgevoerd en gelimiteerd

⁵ General remote teaching and learning (10 reviews), Blended learning (5 reviews), Computer assisted collaborative learning (5 reviews), Computer aided instruction (29 reviews), Learning games (14 reviews)

is tot het Amerikaanse basisonderwijs waarbij leerlingen veelal afstandsonderwijs volgen omdat ze woonachtig zijn in afgelegen gebieden.

De meta-analyse van de Educational Endowment Foundation (Education Endowment Foundation, 2020) toont aan dat de benaderingen voor (hybride) afstandsonderwijs sterk uiteenlopen en gepaard gaan met verschillende sterke en zwakke punten. Hierbij wordt de aanbeveling gegeven dat leraren ondersteund moeten worden in de keuze voor de aanpak die het meest geschikt is voor de onderwijsinhoud en de doelgroep. Uit de meta-analyse blijkt bijvoorbeeld dat het gebruik van online onderwijskundige spellen positieve opbrengsten heeft voor het leren van woordenschat in vreemde talen, maar er is minder bewijs voor het gebruik van online spelletjes in andere vakken. Goed doordachte en (empirisch) onderbouwde keuzes over welke leerinhouden aan welke leerlingen via digitaal afstandsonderwijs effectief aangeboden kunnen worden, vraagt van leraren specialistische expertise en/of ondersteuning.

Praktijkvoorbeeld - Flipping the classroom

Een voorbeeld van een didactische lesmethode waarbij digitaal onderwijs wordt gebruikt ten behoeve van kwaliteitsverbetering is 'Flipping the Classroom'. Leraren die een les 'flippen' laten leerlingen voorafgaand aan een les (vaak thuis) uitleg instructie bekijken, waarna de klassikale leertijd met de leraar gebruikt wordt om te oefenen, te discussiëren, vragen te beantwoorden of op een andere manier actief met de stof bezig te zijn. Leraren die een les flippen maken meestal gebruik van video's of andere vormen van online instructie.

Onderzoek

Er is veel onderzoek gedaan naar de effectiviteit van flipping the classroom. Uit een meta-analyse van met name onderzoek in het vo, blijkt dat de resultaten van de studies naar flipping the classroom sterk verschillen (van Alten et al., 2020). Waar sommige studies (zeer) positieve effecten vonden, rapporteerden andere studies negatieve effecten op de leerprestaties. Gemiddeld genomen bleek uit de meta-analyse een klein positief effect op de leerresultaten. Wel vonden de onderzoekers hogere leeruitkomsten als de klassikale face-to-face (onderwijs)tijd niet werd verminderd en als leerkrachten korte toetsen toevoegen aan de video-instructie. Ten slotte liet de meta-analyse geen effect zien van flipped classrooms op de tevredenheid van leerlingen, waarbij er een grote spreiding is in het oordeel van de leerlingen.

Preventief

Bij de inzet van digitaal afstandsonderwijs ten behoeve van preventie van (verdere) onderwijsachterstanden, maken leerlingen gebruik van een voor hen passend (hybride) onderwijsprogramma onder regie van de eigen leraar en ondersteund door afstandsonderwijs. Hierbij maken we onderscheid tussen twee doelgroepen; preventief digitaal onderwijs aan alle leerlingen ten tijde van lockdowns gedurende de corona-scholensluiting en preventief digitaal onderwijs aan een selecte groep leerlingen die tijdelijk niet (volledig) naar school gaan.

Preventief tijdens coronaperiode

Vanwege de fysieke sluiting van scholen tijdens de coronaperiode waren scholen genoodzaakt om digitaal les te geven op afstand. De (fysieke) afwezigheid van leraren en het vaak ingekorte en aangepaste onderwijsaanbod maakte het voor scholen een uitdaging om de continuïteit van het onderwijs te borgen met afstandsonderwijs. Tijdens en na scholensluitingen is veel onderzoek gedaan naar de effectiviteit van digitaal afstandsonderwijs in het primair onderwijs, zo is in de zomer van 2023 het rapport “Digitaal afstandsonderwijs in het primair onderwijs, ervaringen en mogelijkheden” gepubliceerd door KBA Nijmegen, Oberon en het Kohnstamm Instituut (Smeets et al., 2023).

Leeropbrengsten afstandsonderwijs corona – Basisonderwijs

Er is geen vergelijkend effectonderzoek voorhanden dat verschillen in kaart brengt tussen de effectiviteit van klassikaal ten opzichte van digitaal onderwijs (synchroon of asynchroon) voor leerlingen op de basisschool. De context van een acute pandemie met lockdowns is daarnaast van een andere orde dan onderzoek naar mogelijkheden van digitaal afstandsonderwijs in het reguliere primaire onderwijs onder reguliere omstandigheden. Wel zijn er verschillende studies uitgevoerd naar eventueel opgelopen leerachterstanden onder invloed van corona en de mate waarin afstandsonderwijs mogelijk effectief is geweest in het voorkomen van verdere leerachterstanden.

Verschillende nationale en internationale onderzoeken laten zien dat leerlingen leerachterstanden hebben opgelopen doordat tijdens de corona pandemie veel fysiek onderwijs is vervangen door afstandsonderwijs. Uit Nederlands onderzoek van CITO (Lek et al., 2020) blijkt dat kinderen uit alle jaargroepen in de zomer van 2020 lager scoren op Begrijpend lezen, Rekenen-Wiskunde en Spelling dan in de voorgaande jaren zonder afstandsonderwijs. De proportie leerlingen met een vaardigheidsniveau V (laagste vaardigheidsniveau) is toegenomen en de proportie leerlingen met een vaardigheidsniveau I (hoogste vaardigheidsniveau) is afgenomen. Hierbij benadrukken de onderzoekers dat deze lager uitvallende vaardigheidsscores niet betekenen dat er in de periode van afstandsonderwijs niet geleerd is, de geboekte leergroei is alleen kleiner dan de verwachte leergroei op basis van voorgaande jaren. Vergelijkbare leerachterstanden worden ook gevonden in onderzoeken in het Verenigd Koninkrijk (Blainey et al., 2020) en Vlaanderen (Maldonado & de Witte, 2022).

Uit onderzoek van naar de ervaringen van digitaal afstandsonderwijs in het primair onderwijs (Smeets et al., 2023) blijkt dat de meningen van schoolleiders/ICT-coördinatoren, leraren en ouders over de effecten van digitale afstandsonderwijs op de leerprestaties van leerlingen verdeeld zijn, maar men oordeelt overwegend neutraal of negatief. Slechts een kwart van de schoolleiders/ICT-coördinatoren en een vijfde van de ouders ziet positieve effecten van het digitaal afstandsonderwijs tijdens de lockdowns op de leerprestaties van de leerlingen. Ook uit een onderzoek van Bakx en collega's (2020a) naar het welbevinden en motivatie van kinderen in het basisonderwijs tijdens onderwijs op school en afstandsonderwijs, blijkt dat de meningen van ouders over het afstandsonderwijs uiteenlopen. Gemiddeld genomen oordelen ouders negatief of neutraal over het effect van afstandsonderwijs op onderwijsprestaties in het basisonderwijs. Echter zijn er ook basisschoolleerlingen die hebben geprofiteerd van het afstandsonderwijs dat ten tijde van de scholensluitingen heeft plaatsgevonden. Een kwart van de ouders (28%) is van mening dat hun kinderen tijdens het afstandsonderwijs meer hebben geleerd, dan tijdens het reguliere klassikale basisonderwijs (Bakx et al., 2020a). Veel van deze laatste groep ouders zagen de individuele begeleiding en het bieden van maatwerk in het onderwijs thuis als voordeel. Daarnaast gaven ouders aan dat hun kind zijn of haar eigen tempo kon volgen of thuis andere vaardigheden ontwikkelden dan op school, zoals creativiteit.

Leeropbrengsten afstandsonderwijs coronaperiode - Voortgezet onderwijs

Over de invloed van afstandsonderwijs tijdens de schoolsluiting in het voortgezet onderwijs is minder bekend, mede doordat er in het voortgezet onderwijs minder gebruik wordt gemaakt van gestandaardiseerde toetsen. Bestuurders, schoolleiders en docenten in het voortgezet onderwijs geven echter aan dat er sprake lijkt te zijn van leervertragingen (Inspectie van het onderwijs, 2021d).

Uit een onderzoek van Bakx en collega's (2020b) onder ouders naar het welbevinden en motivatie van kinderen in het voortgezet onderwijs blijkt dat meer dan de helft van de ouders (56%) denkt dat hun kind minder leert tijdens het afstandsonderwijs dan tijdens het onderwijs op school, bijvoorbeeld omdat kinderen minder les of uitleg krijgen, minder motivatie hebben of er geen controle is vanuit de docent. Echter geeft een kleine groep ouders (9%) aan dat hun kinderen juist meer leren door het afstandsonderwijs, vanwege een betere concentratie of het werken op eigen tempo.

In onderzoek van Stichting CITO naar de leervertraging door schoolsluitingen in het voortgezet onderwijs is zowel gekeken naar de ontwikkeling van de vaardigheid van leerlingen op zes onderdelen, als naar de leerprestaties in het schooljaar 2020/2021 vergeleken met die in de laatste "voor-corona" schooljaren (Zijlstra et al., 2021). Hieruit is gebleken dat de schoolsluitingen en andere invloeden van corona op het onderwijsleerproces overwegend negatieve effecten hebben gehad op de leerprestaties van vo-leerlingen. Dit effect was vooral negatief voor Nederlands leesvaardigheid en Rekenen, maar juist positief voor Engels woordenschat. Globaal gezien werden er in het vmbo en havo vaker (bij meer domeinen of leerjaren) indicaties van corona-gerelateerde leerachterstanden gevonden dan in het vwo. Hiernaast waren er bij havo en vwo vaker en sterkere toenames in de verschillen tussen scholen dan in het vmbo.

Opbrengsten welbevinden, motivatie en sociaal-emotionele ontwikkeling coronaperiode

Afstandsonderwijs leidt bij een deel van de leerlingen tot verminderd welbevinden, motivatie en sociaal-emotionele ontwikkeling. Waar scholen actief kunnen bijdragen aan het welbevinden van leerlingen, geldt dit in mindere mate voor afstandsonderwijs (Aarts et al., 2020). Leraren en schoolleiding geven veelal aan dat tijdens de online lessen de aandacht met name ging naar de vak inhoud en in mindere mate naar sociale-emotionele vaardigheden (Inspectie van het onderwijs, 2021d).

Uit twee onderzoeken van Bakx en collega's in het primair en voortgezet onderwijs (2020a; 2020b) blijkt uit rapportage door ouders dat het welbevinden van de leerlingen gemiddeld genomen ongeveer gelijk was gedurende het onderwijs op school en het afstandsonderwijs. Wel bleek de motivatie van leerlingen te zijn afgenomen tijdens afstandsonderwijs. Er zijn enkele opvallende verschillen te zien bij de leerlingen met en zonder specifieke onderwijsbehoeften en hun behoeftevervulling. Tijdens onderwijs op school bleek over het algemeen dat de basisbehoeften van kinderen met specifieke onderwijsbehoeften tijdens onderwijs op school minder vervuld werden dan de basisbehoeften van kinderen zonder diagnose. Tijdens afstandsonderwijs daalde de mate van behoeftevervulling bij alle groepen kinderen, maar vooral bij kinderen zonder diagnose. Daardoor waren er tijdens afstandsonderwijs nauwelijks nog verschillen in behoeftevervulling tussen de kinderen met en zonder diagnose.

Uit onderzoek onder schoolleiders/ICT-coördinatoren en ouders in het basisonderwijs (Smeets et al., 2023) blijkt dat de meeste betrokkenen negatief waren over de effecten van het digitale afstandsonderwijs op het welbevinden van de leerlingen. Ouders gaven hierbij veelal aan dat hun kinderen voornamelijk de structuur en de sociale contacten misten, wat vaak resulteerde in een afname

van motivatie en focus. Hierop aansluitend bleek uit een vragenlijst onder leerlingen van het voortgezet onderwijs (Inspectie van het onderwijs, 2021d) dat de meeste leerlingen gedurende het afstandsonderwijs minder gemotiveerd waren om hun best te doen op school, minder zin kregen om huiswerk te maken en minder zin hadden om te leren.

Ook gaven enkele ouders aan dat hun kinderen een negatief zelfbeeld kregen of depressieve klachten ervoeren. Een derde van de schoolleiders/ICT-coördinatoren en een kwart van de ouders ziet positieve opbrengsten voor het welbevinden van de leerlingen. Hierbij werd vaak aangegeven dat kinderen door het thuisonderwijs meer rust ervoeren. Dit beeld komt ook naar voren in de Monitor hybride onderwijs, waarin schoolleiders en ICT-coördinatoren bij de meeste leerlingen geen positieve invloed zien van het thuisonderwijs op het welbevinden en motivatie van de leerlingen (Smeets, 2021)

Praktijkvoorbeeld: KlasseContact

Het project KlasseContact is een gezamenlijk initiatief van EDventure (tegenwoordig OON) en het KPN Mooiste Contact Fonds. Sinds 2008 maakt deze samenwerking het mogelijk dat kinderen van 4 tot 18 jaar met een chronische of ernstige (somatische) ziekte die (tijdelijk) niet naar school kunnen toch verbonden blijven met hun klas of groep. Door middel van de inzet van de KPN Klasgenoot, een video- en audiosysteem, wordt een vaste of mobiele verbinding gemaakt tussen de school en de leerling. Zo kan de leerling op afstand toch zoveel mogelijk meedoen met de les en houdt hij of zij contact met leeftijdsgenoten. Op deze wijze kan KlasseContact bijdragen aan het voorkomen van een onderwijsachterstand en sociaal isolement van zieke leerlingen.

Uit onderzoek naar de meerwaarde van KlasseContact bleek dat de meeste deelnemende scholen vinden dat KlasseContact een positieve uitwerking heeft op het contact van een zieke leerlingen met de school en de klasgenoten (van Eck et al., 2018). De meeste deelnemende scholen geven aan dat KlasseContact de drempel verlaagt om een zieke leerling weer te verwelkomen in de klas en voor de leerling om weer naar school te komen. Van de deelnemende scholen geeft de meerderheid aan dat de inzet van KlasseContact 'het verschil' maakt voor een zieke leerlingen. Belangrijke redenen die hiervoor worden opgegeven zijn dat de leerling betrokken blijft in de klas en bij de leeftijdsgenoten en dat de zieke leerling gewoon de lessen kan blijven volgen.

Uit expertraadpleging vanuit Ingrado wordt KlasseContact gezien als een goed initiatief en een goede vorm van digitaal afstandsonderwijs, doordat het contact tussen de leerlinge, ouders en school wordt behouden. Wel wordt als nadeel benoemd dat KlasseContact momenteel uitsluitend beschikbaar is voor leerlingen met een medische diagnose. Het is wenselijk dat dit initiatief ook uitgebreid zou worden naar leerlingen met psychosociale problemen. Momenteel wordt een pilot gestart voor het gebruik van KlasseContact voor thuiszitters met psychosociale problemen.

Preventief Overig

Voor leerlingen die in beperkte mate naar school gaan, kan afstandsonderwijs bij uitstek een brugfunctie vervullen tussen thuis en school, om te voorkomen dat leerlingen onderwijsachterstanden oplopen of uiteindelijk volledig thuis komen te zitten. Er zijn verschillende mogelijkheden voor afstandsonderwijs die vooral van elkaar verschillen in hoeverre een leerling contact heeft met de eigen klas en/of school. Zeker voor kinderen die gedeeltelijk of tijdelijk niet naar school (kunnen) gaan, is het contact en de verbinding met de school en met hun klasgenoten belangrijk. Er zijn al verschillende initiatieven die afstandsonderwijs mogelijk maken om leerachterstanden te voorkomen, zoals het project KlasseContact (zie praktijkvoorbeeld). Er zijn al samenwerkingsverbanden die afstandsonderwijs aanbieden of hier stappen in zetten door bijvoorbeeld de noodzakelijke benodigdheden aan te schaffen of scholen te ondersteunen met expertise. Ook verstrekken ze hulpmiddelen en persoonlijke begeleiding (buddy) voor de leerlingen.

Praktijkvoorbeeld pilot 'Afstandsonderwijs voor thuiszitters'

In de pilot afstandsonderwijs voor thuiszitters zijn in totaal veertien kinderen tussen de 11 en 18 jaar begeleid door een buddy. Binnen de pilot werden thuiszittende leerlingen minstens één keer per week begeleid door geschoolde buddy's, veelal ervaringsdeskundige professionals met ervaring met begeleiding van thuiszitters in het onderwijs. De insteek van het project is gericht op het zoeken naar de aansluiting met het kind, zijn of haar mogelijkheden en leerbehoeften. Uit onderzoek naar de pilot blijkt dat gezinnen, buddy's en coördinatoren de pilot zien als een effectieve aanpak om thuiszittende kinderen weer aan het leren te krijgen. Het project wordt als kans gezien om kinderen die zijn vastgelopen zijn in het onderwijs een kans te bieden die veelal niet via het onderwijs geboden kan worden (Martens, 2022).

Ook wordt afstandsonderwijs ingezet voor leerlingen met specifieke onderwijs- en ondersteuningsbehoeften voor wie het niet mogelijk of wenselijk is om de volledige onderwijstijd fysiek klassikaal onderwijs te volgen, het gaat hierbij bijvoorbeeld om leerlingen met autismespectrumstoornissen (ASS), een angststoornis, een burn-out of leerlingen die moeite hebben met het verwerken van prikkels. In Nederland zijn er enkele scholen die gebruik maken van afstandsonderwijs voor deze doelgroep om schooluitval te voorkomen, zoals in onderstaand praktijkvoorbeeld over het Heer Bokel College.

De afgelopen jaren is er veel aandacht voor het onderwijs aan (hoog)begaafde leerlingen, omdat deze doelgroep over gerepresenteerd is onder de (dreigende) thuiszittende kinderen en jongeren. Digitaal afstandsonderwijs kan een uitkomst bieden in onderwijs aan (hoog)begaafde leerlingen (Les op afstand, 2024). Deze kinderen beschikken over een hoog ontwikkelingspotentieel, maar het is niet vanzelfsprekend dat dit ook resulteert in goede prestaties op school. Daarvoor is namelijk passende begeleiding en een stimulerende leeromgeving nodig. Wanneer deze niet aanwezig is, kan dit onder andere leiden tot onderpresteren, het verlies van motivatie en de kans dat deze leerlingen thuis komen te zitten. Onderwijs aan (hoog)begaafde leerlingen vallen onder de basisondersteuning van scholen. Het verschilt echter per samenwerkingsverband of school hoe deze wordt ingevuld. Hierdoor verschilt het per regio of bijvoorbeeld voltijd of deeltijd (hoog)begaafdheidsvoorzieningen aanwezig zijn. Er is momenteel dus sprake van kansenongelijkheid met betrekking tot (hoog)begaafde leerlingen: de kwaliteit van het onderwijs aan deze groep leerlingen is afhankelijk van waar de leerling woont. Voor sommige (hoog)begaafde leerlingen kan (hybride) afstandsonderwijs een passende oplossing bieden

wanneer het onderwijs- en ondersteuningsaanbod in de regio onvoldoende aansluit bij de (hoog)begaafde leerling.

Uit onderzoek naar de ervaringen van afstandsonderwijs in het primair onderwijs blijkt dat slecht een klein deel van de schoolleiders/ ICT-coördinatoren (17%) en leraren (5%) van mening is dat digitaal afstandsonderwijs een waardevolle aanvulling kan zijn om een (hoog)begaafde leerling thuis met meer uitdagende leerstof of opdrachten te laten werken (Smeets et al., 2023). Op scholen waar afgelopen jaar digitaal afstandsonderwijs is geboden, wordt afstandsonderwijs slechts op enkele scholen (4%) ingezet voor (hoog)begaafde leerlingen.

Praktijkvoorbeeld - Heer Bokel College

Het Heer Bokel College is een VSO havo school waar men één dag in de week afstandsonderwijs geeft aan leerlingen die daar behoefte aan hebben. Tijdens de coronapandemie merkte men dat sommige, zoals leerlingen met ASS en leerlingen met angststoornissen, didactisch vooruit gingen door het thuis leren. In het schooljaar 2020-2021 is het Heer Bokel College gestart met een pilot met dertig leerlingen, die bijvoorbeeld lange reistijden hadden of snel overprikkeld raakten. Hierbij werd structureel een vaste online lesdag per week ingevoerd voor leerlingen die daar behoefte aan hebben, waarbij er dezelfde lesinhoud geboden wordt. Deze lesdagen staan vooraf vast, zodat alle leerlingen op school zijn op het moment dat er praktische vakken worden gegeven. Het doel van deze online dag is het vergroten van het welbevinden van de leerlingen en het verlagen van verzuim. Na het eerste pilotjaar bleek dat de invoering van de online dag het beoogde effect had (Yulius, 2021), waarna meer leerlingen de mogelijkheid kregen gebruik te maken van deze online lesdag.

Met de opgedane kennis en vaardigheden omtrent afstandsonderwijs door de schoolsluitingen ten tijde van corona, wordt afstandsonderwijs vaak gezien als een oplossing voor specifieke onderwijs- en ondersteuningsbehoeften voor wie het niet mogelijk of wenselijk is om de volledige onderwijstijd fysiek klassikaal onderwijs te volgen. Een expert vanuit Ingrado plaatst hierbij de kritische kanttekening dat digitaal afstandsonderwijs ingezet kan worden als middel om verbonden te blijven en achterstanden te voorkomen of te verminderen, maar alleen als er geen andere mogelijkheid is, er duidelijke afspraken over afstandsonderwijs in het OPP worden opgenomen en geëvalueerd en niet langer dan noodzakelijk afstandsonderwijs wordt geboden. De school maakt een belangrijk onderdeel uit van de socialisatie van kinderen, waarbij sociale verbondenheid leerlingen in veel gevallen motiveert deel te (blijven) nemen aan het onderwijs. Hiernaast blijkt uit een recent verschenen proefschrift van Halberstadt dat de aanwezigheid van verzuimgedrag binnen de klas een voorspeller is van verzuimgedrag bij andere klasgenoten (Halberstadt, 2023).

Curatief

De groep (dreigende) thuiszittende kinderen en jongeren bestaat uit een zeer diverse leerlingpopulatie met een grote verscheidenheid aan onderwijs- en zorgbehoeften en daardoor een verscheidenheid aan oplossingsmogelijkheden. Digitaal afstandsonderwijs is hierbij één van de oplossingsmogelijkheden. De meeste thuiszittende kinderen en jongeren hebben een complexe ondersteuningsbehoefte, waarbij het voor sommige leerlingen noodzakelijk is om eerst te voorzien in hun zorgbehoefte (bijvoorbeeld gerelateerd aan schooltrauma) voordat onderwijs aangeboden kan worden.

Door digitalisering van het onderwijs tijdens de corona-schoolsluitingen is veel ervaring opgedaan met afstandsonderwijs. Als gevolg hiervan is in een motie naar de Tweede Kamer verzocht om deze ervaringen met afstandsonderwijs te benutten voor de aanpak van de thuiszittersproblematiek (Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2020). In Nederland is een groeiend aantal initiatieven voor thuiszittende kinderen en jongeren ⁶.

Praktijkvoorbeeld – Buiten Gewoon Leren

De Pilot Buiten Gewoon Leren (BGL) is een praktijkvoorbeeld waarbij kinderen een onderwijszorgarrangement krijgen. In deze pilot wordt gebruik gemaakt van een afwisseling van digitaal onderwijs en andere activiteiten voor kinderen van 7-14 jaar die niet (meer) naar school willen, durven, kunnen, mogen of waar geen passend onderwijs voor gevonden kan worden. Binnen BGL wordt onderwijs geboden door middel van digitale leertrajecten op maat waarbij leerlingen hun week- en dagtaken maken via een digitale leeromgeving, begeleid door een bevoegd en ervaren docent. BGL vindt plaats in de veilige setting van een zorgboerderij waar leerlingen tot zichzelf kunnen komen en vertrouwen kunnen opbouwen. BGL heeft als doel de motivatie om te leren en zichzelf te ontwikkelen weer aan te wakkeren. Waar mogelijk is de insteek dat de leerling terugkeert naar school.

Onderzoek naar effecten

Uit gesprekken met verschillende betrokkenen (o.a. aanbieders, ouders, kinderen) blijkt dat bijna alle leerlingen veel baat hebben bij BGL om leerlingen weer te motiveren en leerbaar te maken. Meer dan 60% van de kinderen stroomt weer terug naar het onderwijs (Hassink, 2020). Uit een vragenlijst onder BGL boerderijen blijkt dat vrijwel alle respondenten aangeven dat de leerlingen succeservaringen opdoen op de boerderij. Hiernaast zien de meeste respondenten dat de leerlingen weer tot leren komen en toekomstperspectief krijgen (Hassink, 2019).

In het onderzoek van SEO, Kohnstamm en de Erasmus Universiteit (van den Berg et al., 2021) zijn alle initiatieven voor afstandsonderwijs aan thuiszittende kinderen en jongeren geïnclassificeerd in vier categorieën aanbieders:

- Initiatieven (gestart vanuit) erkende onderwijsaanbieders;
- Initiatieven (gestart vanuit) eigen initiatieven van ouders;
- Initiatieven van individuen (o.a. zzp'ers);
- Onderwijszorgarrangementen.

Uit dit onderzoek naar de kansen en knelpunten van afstandsonderzoek aan thuiszittende kinderen en jongeren is gebleken dat vrijwel alle bevroegde scholen en aanbieders digitaal afstandsonderwijs zien als een veelbelovend middel om de thuiszittende leerlingen weer fysiek naar school te laten gaan (van den Berg et al., 2021). In gesprekken met samenwerkingsverbanden, scholen en aanbieders van afstandsonderwijs wordt opgemerkt dat ongeveer 80 procent van de thuiszittende kinderen en jongeren kan worden teruggeleid naar school. Wel wordt hierbij aangegeven dat hybride oplossingen (deels thuis,

⁶ Zie ook: <https://www.movisie.nl/aangesloten-initiatieven>

deels op school) vaak nodig zijn, om hen vast te houden in het onderwijs. Uit deze gesprekken is tevens gebleken dat basisschoolleerlingen vaak minder gebaat zijn bij (langdurend) afstandsonderwijs. Leerlingen in het voorgezet onderwijs, met name leerlingen die richting diplomering gaan hebben juist veel baat bij afstandsonderwijs.

De monitoring van de voortgang van thuiszittende kinderen en jongeren wordt sinds de digitalisering van het onderwijs onder invloed van de coronacrisis een enorme vlucht genomen. Uit een vragenlijst onder aanbieders van afstandsonderwijs voor thuiszittende kinderen en jongeren blijkt dat de meeste aanbieders de opbrengsten van het afstandsonderwijs monitoren. De meeste initiatieven doen dat volgens eigen zeggen op leerprestaties via summatieve toetsen en op sociaal-emotioneel vlak, voornamelijk door middel van observaties. Twee initiatieven monitoren de opbrengsten (ook) op een ander vlak, namelijk op 'leren leren vaardigheden' en in het krijgen van zelfvertrouwen en zich gehoord en gezien voelen (van den Berg et al., 2021).

Een expert van Ingrado benoemt dat het goed is dat er thuiszittersinitiatieven zijn waarbij in veel gevallen gebruik gemaakt wordt van afstandsonderwijs om leerlingen te helpen weer naar school te gaan of hier eerste stappen in te zetten en het contact met de school te herstellen. De expert noemt wel als voorwaarde dat er een afwegingskader gehanteerd moet worden als er afstandsonderwijs geboden wordt.

5.2 Bevindingen mesoniveau: School en omgeving

Uit de literatuur worden weinig opbrengsten onderscheiden voor de leerkrachten, school en omgeving. Indien literatuur over de effecten van afstandsonderwijs beschikbaar is, worden hierin voornamelijk de resultaten op leerling niveau onderzocht. Hierbij moet worden opgemerkt dat opbrengsten op leraar-niveau per definitie aggregaties zijn van opbrengsten van het leerling niveau.

Wel is er literatuur beschikbaar over de effecten van het geven van afstandsonderwijs ten tijde van de scholensluitingen. Het vormgeven en uitvoeren van digitaal afstandsonderwijs tijdens de scholensluiting heeft geleid tot een hogere werkdruk, een verminderd welzijn en gevoelens van onveiligheid bij schoolleiders en leraren (NRO, 2020; Inspectie van het Onderwijs, 2021a). Desondanks zijn er op schoolniveau enkele opbrengsten te onderscheiden op schoolniveau. Zo geven de meeste schoolleiders aan dat het organiseren van afstandsonderwijs tijdens de scholensluiting heeft gezorgd voor nieuwe inzichten op het gebied van leiderschap of persoonlijke groei als schoolleider. Dit had met name betrekking op directief leiderschap (daadkracht), meer individuele aandacht voor het team en improvisatie. Ook geven schoolleiders dat ze gegroeid waren in crisismanagement, het leren loslaten, prioriteiten stellen en delegeren (Inspectie van het Onderwijs, 2020b). De belangrijkste opbrengst die leraren voor zichzelf zien als resultaat van afstandsonderwijs ten tijde van de scholensluiting is dat zij vaardiger zijn geworden in het werken met ICT (20%). Daarnaast wordt het werken met ICT of digitale leermiddelen relatief vaak als belangrijkste opbrengst genoemd (15% (Smeets, 2021)).

5.3 Bevindingen macroniveau: Landelijk onderwijssysteem

De overheid heeft stelselverantwoordelijkheid binnen het onderwijs. Toegang tot passend en kwalitatief goed onderwijs is een grondrechtelijke waarde voor iedere leerling. Deze waarde staat onder druk, want

een groeiend aantal leerlingen dreigt uit te vallen of zit zonder onderwijs thuis en heeft geen zicht op terugkeer naar de eigen fysieke school. De inzet van digitaal afstandsonderwijs kan een mogelijke oplossing bieden om schooluitval te voorkomen, het terugleiden van thuiszittende kinderen en jongeren naar het onderwijs en generiek de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren. Echter spelen hierbij twee knelpunten: de onvoldoende beschikbaarheid van wetenschappelijke evidentie en ontbrekende wettelijke kaders ten aanzien van afstandsonderwijs.

De laatste jaren is er een toenemende aandacht om evidence based of evidence informed te werken bij het bewerkstellings van onderwijsverbeteringen. In de Kamerbrief van november 2023 benoemd Minister Paul dat er beter gebruik gemaakt moet worden van actuele wetenschappelijke kennis om de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren. Dat gebeurt nog niet op alle scholen (Paul, 2023c). Op dit moment is er geen wettelijke eis voor evidence informed werken, maar Minister Paul geeft aan dat de wens er ligt om deze eis vast te leggen. De scholensluitingen en grootschalige generieke inzet van afstandsonderwijs als gevolg van corona heeft een impuls gegeven aan het onderzoeken van de toepasbaarheid en opbrengsten van afstandsonderwijs. Desondanks zijn er nog steeds hiaten in de beschikbare (wetenschappelijke) literatuur omtrent afstandsonderwijs, met name gericht op preventieve en curatieve inzet bij (dreigende) thuiszittende kinderen en jongeren. Een expert vanuit Ingrado benoemt dat terughoudend moet worden omgegaan met structureel inzetten van afstandsonderwijs, gezien er nog niet duidelijk is wat goed werkt en wat niet. Daarnaast pleit hij voor het uitvoeren van meer (monitor)onderzoek en het opzetten van meer pilots om zo meer informatie op te halen die wetenschappelijk kan worden getoetst.

In Nederland speelt al geruime tijd de vraag welke vormen van onderwijs wel en niet onder de wet vallen. Het uitgangspunt van de huidige onderwijswetgeving is dat alle kinderen onderwijs volgen op school en een minimumaantal uren onderwijstijd krijgen. Binnen de huidige wet- en regelgeving wordt afstandsonderwijs in veel gevallen niet gezien als onderwijstijd en is dus in strijd met de leerplichtwet. De opgedane ervaringen met het afstandsonderwijs ten tijde van corona hebben de discussie omtrent de inzet van afstandsonderwijs binnen onderwijstijd verder aangejaagd. In de Kamerbrief van december 2023 roept Minister Paul schoolbesturen en samenwerkingsverbanden op om “de kansen die digitaal afstandsonderwijs biedt binnen de bestaande juridische kaders ten volle te benutten” (Paul, 2023a). Momenteel zijn er veel initiatieven die afstandsonderwijs bieden binnen de wet- en regelgeving. Echter, belemmert de huidige wet- en regelgeving het opzetten van initiatieven voor leerlingen met specifieke onderwijs- en ondersteuningsbehoeften, omdat niet alle werkwijzen worden toegestaan binnen de huidige wet- en regelgeving. Om alle kansen te benutten om onderwijs te bieden aan iedere leerling is het noodzakelijk om te overdenken wat onderwijs is, de analysekaders van de Inspectie te herdefiniëren en op lange termijn de wet- en regelgeving omtrent fysiek onderwijs te verruimen.

5.4 Samenvattend

In dit hoofdstuk is op een rij gezet welke inzichten vanuit de literatuur beschikbaar zijn om uitspraken te kunnen doen over de effecten van (volledig) digitaal afstandsonderwijs. Wat opvalt is dat er in de literatuur een grote hoeveelheid bronnen is aangetroffen met case studies of (proces) beschrijvingen van de manier waarop in de praktijk in uiteenlopende contexten invulling wordt gegeven aan digitaal afstandsonderwijs. Ook zijn er veel beschrijvende studies geïdentificeerd alsmede opinies en overtuigingen over hoe digitaal afstandsonderwijs kan worden ingevuld. Weinig aangetroffen is onderzoek dat voldoet aan de kwaliteitscriteria die methodisch minimaal noodzakelijk om empirisch

onderbouwde uitspraken te kunnen doen over effecten (NRO, 2022) van (volledig) digitaal afstandsonderwijs. Dit betekent dat er in de literatuur amper studies zijn gevonden die bewijskracht leveren over de opbrengsten van digitaal afstandsonderwijs. Met name geldt dit voor de doeldomeinen socialisatie en persoonsvorming. Voor zover er evidentie beschikbaar is over de effecten van digitaal afstandsonderwijs betreft dit vooral het doeldomein dat gericht is op de kwalificatiefunctie van onderwijs. Deze bevindingen laten het volgende zien.

- Op het niveau van de *leerling en de klas* blijven de toetsresultaten van leerlingen bij afstandsonderwijs gemiddeld achter in vergelijking met regulier onderwijs. Van invloed op de effectiviteit van digitaal afstandsonderwijs zijn vooral de kwaliteiten van de leraar, de gebruikte hulpmiddelen en kenmerken van de leerling waaronder de thuissituatie.
- Op het niveau de *school en de omgeving* zijn vooral ervaringen en percepties aangetroffen zonder dat de manier waarop afstandsonderwijs is uitgevoerd in verband is gebracht met de resultaten van leerlingen. Daardoor blijft onduidelijk wat precies het effect is van verschillende uitvoeringsvarianten van afstandsonderwijs voor de ontwikkeling van verschillende groepen leerlingen. Uit de resultaten van onderzoek komt wel naar dat (groepen) leerlingen verschillend presteren op de inzet van digitaal afstandsonderwijs.
- Op *landelijk niveau* ontbreekt evenals op schoolniveau wetenschappelijke evidentie over de effecten van digitaal afstandsonderwijs op de ontwikkeling van leerlingen. Dit geldt dus ook voor de leerlingen die behoren tot de doelgroep van dit onderzoek: (dreigende) thuiszittende kinderen en jongeren

6 Conclusies

In dit hoofdstuk vatten we de belangrijkste resultaten van het literatuuronderzoek samen. Dit doen we door puntsgewijs in te gaan op de belangrijkste bevindingen voor de drie thema's die die in deze studie aan bod zijn geweest: de aanpak (par. 6.1), uitvoering (par. 6.2) en opbrengsten (par. 6.3) van digitaal afstandsonderwijs voor leerlingen die thuiszitten.

6.1 Aanpak

- De geraadpleegde literatuur bevat geen aanwijzingen voor één aanpak die het beste werkt voor alle thuiszittende kinderen en jongeren. Daarvoor zijn de kenmerken en behoeften van thuiszittende kinderen en jongeren te divers.
- De huidige onderwijsaanpakken die binnen ons onderwijsbestel wettelijk gelegitimeerd zijn, zijn ontoereikend om optimaal gebruik te kunnen maken van de mogelijkheden die digitaal afstandsonderwijs te bieden heeft om te kunnen voorzien in de behoeften van thuiszittende kinderen en jongeren.
- Dat scholen en samenwerkingsverbanden thuiszitten niet weten te voorkomen, komt mede door het tekortschieten van de pedagogisch- didactische vaardigheden van leraren. Het zijn juist de pedagogisch-didactische vaardigheden die, nog meer dan bij fysiek onderwijs, voorwaardelijk zijn voor effectieve inzet van digitaal afstandsonderwijs.

6.2 Uitvoering

- Net als bij fysiek onderwijs is de kwaliteit van de instructie van de docent – vooral wanneer deze gecombineerd wordt met interactie tussen leraar en leerlingen en tussen leerlingen onderling – een bepalende factor in de effectiviteit van afstandsonderwijs. In sommige gevallen zijn er zelfs aanwijzingen dat instructie op afstand effectiever is dan bij fysiek onderwijs, al geldt dat daarbij meestal sprake is van een combinatie van onderwijs op school en op afstand.
- Succesvolle inzet van digitaal afstandsonderwijs voor thuiszittende kinderen en jongeren vraagt naast goede leraarvaardigheden en adequate technische hulpmiddelen om verruiming van de definitie voor wat op stelselniveau gerekend wordt tot goed onderwijs.
- Voorkomen van thuiszitten begint bij goed onderwijs. Digitaal afstandsonderwijs kan bijdragen aan kwaliteitsverbetering van onderwijs mits de inzet goed gericht en juist gedoseerd is. Uitvoering van digitaal afstandsonderwijs vraagt van leraren de benodigde kennis en een gevorderd niveau van pedagogisch didactisch handelen.

6.3 Opbrengsten

- Digitaal afstandsonderwijs kan voor leerlingen die vanwege ziekte of verzuim tijdelijk niet naar school kunnen, bijdragen aan de preventie van (verdere) onderwijsachterstanden.

- Inzet van digitaal afstandsonderwijs kan bijdragen aan de ontwikkeling van thuiszittende kinderen en jongeren maar afstandsonderwijs kan ook leiden tot vermindering van schoolprestaties, motivatie en welbevinden.

- Sommige leerlingen doen het net zo goed in online lessen als tijdens fysiek onderwijs, sommigen doen het zelfs beter, maar gemiddeld genomen presteren leerlingen slechter in de online omgeving. Het zijn vooral (groepen) leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften die voor verschillende ontwikkelingsgebieden meer baat lijken te hebben bij afstandsonderwijs dan onderwijs op school. Veel is nog onduidelijk over hoe deze differentiële effecten precies samenhangen met bepaalde leerling-kenmerken en de invulling van afstandsonderwijs.

7 Advies

In dit sluit hoofdstuk geven we in de vorm van advies duiding aan de resultaten van het uitgevoerde literatuuronderzoek. Allereerst gaan we in op de lessen die we kunnen leren over de drie vraagstukken die centraal staan in deze literatuurreview. Dit zijn de aanpak (par. 7.1), uitvoering (par. 7.2) en opbrengsten (par. 7.3) van digitaal afstandsonderwijs voor (dreigende) thuiszittende kinderen en jongeren. Voor elk van deze strategische issues doen we met het oog op de toekomst voorstellen voor optimalisering van de manier waarop digitaal afstandsonderwijs toepasbaar is voor (dreigende) thuiszittende kinderen en jongeren. Daarna ronden we af met enkele algemene aandachtspunten (par. 7.4) om rekening mee te houden bij de toekomstige inzet van digitaal afstandsonderwijs. In navolging van de samenvattende paragrafen in de hoofdstukken 3 t/m 5 maken we hierbij telkens onderscheid naar adviezen op microniveau (leerlingen en de klas), mesoniveau (school en de omgeving) en macroniveau (landelijk).

7.1 Aanpak

- *Micro - voorwaarden:* Alvorens thuiszittende leerlingen te laten deelnemen aan digitaal afstandsonderwijs adviseren we om na te gaan of aan de volgende essentiële voorwaarden is voldaan: (1) betrouwbare technologische voorzieningen; (2) leraren met voldoende didactische kwaliteit; (3) mogelijkheden voor interactie met en tussen leerlingen; (4) afstemming op de specifieke behoeften van kwetsbare leerlingen en thuiszittende leerlingen.
- *Meso - ondersteuning:* Geef ouders vanuit school informatie over hoe thuisonderwijs werkt, wat er van hen wel en niet wordt verwacht en zorg voor praktische handreikingen over de ondersteuning die ouders kunnen bieden aan een thuiszittende leerling die afstandsonderwijs volgt.
- *Macro - praktijkkennis:* Omdat de kennis en ervaring van scholen met effectieve aanpakken voor digitaal afstandsonderwijs zeer uiteenlopend en meestal ook beperkt is, adviseren we samenwerking tussen scholen te organiseren en daarbij te faciliteren dat praktijkervaringen en geleerde lessen op landelijk niveau worden gebundeld en gedeeld.
- *Macro - certificering:* Inzet van digitaal afstandsonderwijs biedt leerlingen uit het funderend onderwijs kansen voor ontwikkeling, maar stelt hen ook bloot aan aanzienlijke risico's. Ons advies is om maatregelen te nemen die voorkomen dat de kwetsbare groep van thuiszittende leerlingen blootgesteld wordt aan ongepaste of onoordeelkundige inzet van digitaal afstandsonderwijs. Hierbij is te denken aan een speciale opleiding of certificering van leraren en schoolbestuurders die verantwoordelijk zijn voor de organisatie en uitvoering van digitaal afstandsonderwijs aan thuiszittende leerlingen.

7.2 Uitvoering

- *Micro – structuur:* Bij uitvoering van digitaal afstandsonderwijs is het belangrijk dat de thuiszittende leerling: (1) weet wat te doen, (2) hoe hulp kan worden gevraagd, (3) hoe en wanneer de leerling feedback krijgt.
- *Meso – schoolorganisatie:* Uitvoering van digitaal afstandsonderwijs vraagt van de school(leiding): (1) toegang realiseren tot afstandsonderwijs, (2) professionalisering van leraren, (3) bewaken van voortgang en welbevinden van de thuiszittende leerlingen, (4) beschikbaarheid organiseren van

digitale onderwijsprogramma's die afgestemd zijn op de doelgroep en waarvan zo mogelijk de effectiviteit is beproefd bij thuiszittende leerlingen, (5) betrek en informeer ouders.

- *Macro - Kwaliteitsborging*: zet op landelijk niveau in op de ontwikkeling van een toezichtkader waarin beschreven staat wanneer digitaal afstandsonderwijs van voldoende kwaliteit is.
- *Macro - Kwetsbare leerlingen*: Ondersteun scholen en samenwerkingsverbanden met praktische richtlijnen die hen helpen bij het maken van weloverwogen keuzes over de preventieve en curatieve inzet van digitaal afstandsonderwijs voor kwetsbare leerlingen zoals (dreigende) thuiszittende kinderen en jongeren
- *Macro - Technologie*: ontwikkel landelijke richtlijnen, draag zorg voor standaardisatie, en verken zo nodig de voor- en nadelen van centralisatie ten aanzien van: platform(s), software en beveiliging van de technologische randvoorwaarden die ingezet worden voor digitaal afstandsonderwijs aan (dreigende) thuiszittende kinderen en jongeren Dit vergroot de veiligheid, toegankelijkheid en uitwisselbaarheid van beschikbare leermaterialen.
- *Macro - juridisch*: Ondersteun de standaardisatie van privacyregels binnen het onderwijs om te voorkomen dat elke instelling afzonderlijk een privacybeleid moet of gaat creëren.

7.3 Opbrengsten

- *Micro – voortgang*: Wees bij de inzet van digitaal afstandsonderwijs voor elke thuiszittende leerling transparant over de afwegingen en (onderwijs)doelen die met de inzet van digitaal afstandsonderwijs worden beoogd. Een ontwikkelingsperspectiefplan (OPP) kan hierbij ondersteunend werken zodat ook de voortgang in de ontwikkeling van de thuiszittende leerling zorgvuldig kan worden gemonitord en geëvalueerd.
- *Meso – kwaliteitsborging*: Voor de schoolleiding is het belangrijk dat ze: (1) weten aan welke kwaliteitseisen digitaal afstandsonderwijs dient te voldoen, (2) daar helderheid over kunnen geven aan leraren, (3) borgen dat de kwaliteit van het digitaal afstandsonderwijs aan de thuiszittende leerling(en) goed is.
- *Macro - kennisontwikkeling*: flankeer toekomstige praktijkinitiatieven voor digitaal afstandsonderwijs met opbrengstgericht onderzoek. Verbind daarvoor praktijkinitiatieven rondom digitaal afstandsonderwijs voor thuiszittende leerlingen met onderzoek dat inzicht geeft in de opbrengsten voor deze leerlingen. De belangrijkste onderzoeksvraag die beantwoord dient te worden is in welke mate de door scholen en samenwerkingsverbanden gekozen aanpakken voor digitaal afstandsonderwijs doeltreffend zijn voor het bieden van een ondersteuning aan thuiszittende leerlingen op de verschillende doeldomeinen van onderwijs: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming. Op die manier kunnen consortia van scholen en onderzoekers in samenwerking bijgedragen aan verdere kennisontwikkeling over de effecten en werkzame elementen van digitaal onderwijs voor thuiszittende leerlingen.

7.4 Algemene aandachtspunten

- *Macro - specialisme*: Overweeg curatief digitaal afstandsonderwijs te beschouwen als een bijzondere vorm van speciaal onderwijs dat alleen verzorgd kan/mag worden door leraren die daar als specialisme voor zijn opgeleid en gekwalificeerd.

- *Macro: weerbarstig vraagstuk:* Tien jaar geleden is de wet Passend Onderwijs aangepast om ervoor te zorgen dat scholen en samenwerkingsverbanden het aantal thuiszittende kinderen en jongeren zullen terugdringen. Uit de afgelopen tien kan worden geleerd dat scholen en samenwerkingsverbanden onvoldoende zijn toegerust om het aantal thuiszittende kinderen en jongeren te verminderen. In navolging van Einsteins mechanica is voor deze situatie wellicht lering te trekken uit het principe dat populair geformuleerd er op neerkomt dat voor het oplossen van een weerbarstig probleem een kracht van een hogere orde nodig is dan het niveau waarop het probleem is ontstaan.

8 Literatuurlijst

- Aarts, B., de Wolf, I., Breuer, T., & van Wetten, S. (2020). *Effectief afstandsonderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Aarts, B., de Wolf, I., Savi, A., Breuer, T., & van Wetten, S. (2021). *Leren op afstand*. Maastricht: Universiteit Maastricht.
- AP. (2024). *Digitaal Afstandsonderwijs*. Opgehaald van <https://www.autoriteitpersoonsgegevens.nl/themas/onderwijs/digitaal-afstandsonderwijs>
- Bakx, A., Samsen-Bronsveld, E., Hornstra, T., Diepstraten, I., Speentjes, P., van den Berg, L., . . . van der Ven, S. (2020a). *Het welbevinden en motivatie van kinderen in het basisonderwijs tijdens onderwijs op school en afstandsonderwijs: De visie van ouders*. POINT-onderwijsonderzoekswerkplaats en Nederlands Jeugdinstituut.
- Bakx, A., Samsen-Bronsveld, E., Horsnstrra, T., Diepstraten, I., Speetjens, P., van den Bergh, L., . . . van der Ven, S. (2020b). *Het welbevinden en motivatie van middelbare scholieren tijdens onderwijs op school en afstandsonderwijs: de visie van ouders*. POINT-onderwijsonderzoekswerkplaats en Nederlands Jeugdinstituut.
- Balans. (2020). *Geen 4000 maar minstens 15000 thuiszitters*. Opgehaald van <https://balansdigitaal.nl/geen-4000-maar-minstens-15000-thuiszitters>
- Binsbergen, M. v., Pronk, S., Schooten, E., Heurter, A., & Verbeek, F. (2019). *Niet thuisgeven*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Blainey, K., Hiorns, C., & Hannay, T. (2020). *The Impact of Lockdown on Children's Education: A Nationwide Analysis*. RS Assessment from Hodder Education; SchoolDash.
- Bond, M. (2020). Schools and emergency remote education during the COVID-19 pandemic: A living rapid systematic review. *Asian Journal of Distance Education*, pp. 15(2), 191–247.
- Borokhovski, E., Tamim, R., Bernard, R., Abrami, P., & Sokolovskaya, A. (2012). Are contextual and designed student-student interaction treatments equally effective in distance education? *Distance education*, pp. 33(3), 311-329.
- Campbell, D. (2019). What Social Scientists Have Learned About Civic Education: A Review of the Literature. *Peabody Journal of Education*, pp. 94(1), 32-47.
- Chen, J., Wang, M., Kirschner, P., & Tsai, C. (2018). The Role of Collaboration, Computer Use, Learning Environments, and Supporting Strategies in CSCL: A Meta-Analysis. *Review of Educational Research*, pp. 88(6), 799-843.
- CPB. (2022). *Stapelen in het voortgezet onderwijs*. Den Haag: Centraal Plan Bureau.
- Dijkgraaf, R., & Wiersma, D. (2022). *Kaders en uitgangspunten afstandsonderwijs [Kamerbrief]*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Dullaert, M. (2019). *De kracht om door te zetten. Hoe kunnen we de impasse rondom thuiszitten doorbreken?*
- DVO. (2023). *11 basismaatregelen om je informatiebeveiliging te verhogen*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Education Endowment Foundation. (2020). *Remote Learning, Rapid Evidence Assessment*. Millbank: Education Endowment Foundation.

- Endedijk, H., Stroet, K., & Jolles, D. (2021). Onderwijs aan de keukentafel. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, pp. (5) 22-29.
- Engzell, P. F. (2021). Learning loss due to school closures during the COVID-19 pandemic. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, p. 118 (17).
- Geerdink, G., Geldens, J., Hennissen, P., van Katwijk, L., Koster, R., Onstenk, J., . . . Timmermans, M. (s.n.). *De kernopgaven bij het opleiden van leraren: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming van leerlingen, studenten en lerarenopleiders*.
- Halberstadt, R. (2023). *Opening the black box of school absenteeism*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Hassink, J. (2019). *Landelijke inventarisatie onderwijs op de zorgboerderij*. Wageningen: Wageningen Research.
- Hassink, J. (2020). *Onderzoek pilot buiten gewoon leren*. Wageningen: Wageningen Research.
- Hodges, C. M. (2021). An Instructional Design Process for Emergency Remote Teaching. *Radical solutions for education in a crisis context: Covid-19 as an opportunity for global learning*, pp. 37-51.
- Ingrado. (2010). *Thuiszitters, sneller terug naar school. Bevindingen dossieronderzoek thuiszitters 2010*. Arnhem: Ingrado.
- Ingrado. (2021). *Over definities van thuiszitters*. Opgehaald van <https://ingrado.nl/kennisbank/items/wat-zijn-thuiszitters>
- Inspectie van het Onderwijs. (2016). *Definitie verzuimers*. Opgehaald van <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwijssectoren/toezicht-op-samenwerkingsverbanden-passend-onderwijs/thuiszittersregistratie/definitie-verzuimers>
- Inspectie van het Onderwijs. (2020a). *COVID-19-monitor Inspectie van het Onderwijs meting 1-3. Diverse rapporten, alle sectoren*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs. (2020b). *COVID-19-monitor Inspectie van het Onderwijs meting 3: Hoe hebben scholen en instellingen het onderwijs vormgegeven in de periode vanaf de zomervakantie tot aan begin oktober 2020?* Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs. (2021a). *Effectief afstandsonderwijs*. Inspectie van het Onderwijs: Utrecht.
- Inspectie van het Onderwijs. (2021b). *De Staat van het Onderwijs 2021*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs. (2021c). *Bevindingen afstandsonderwijs primair onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het onderwijs. (2021d). *Technisch rapport - Gevolgen van 16 maanden corona voor het voortgezet onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs. (2022). *Inspectierapport Agora Underground (2022)*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs. (2024). *Maatwerk in onderwijstijd voor leerlingen met een beperking*. Opgehaald van onderwijsinspectie: <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwerpen/onderwijstijd/maatwerk-in-onderwijstijd-voor-leerlingen-met-een-beperking>

- Jeong, H., Hmelo-Silver, C., & Kihyun, J. (2019). Ten years of Computer-Supported Collaborative Learning: A meta-analysis of CSCL in STEM education during 2005-2014. *Educational research review*, pp. (28) 1-17.
- Karszen, M., & Heemskerk, I. (2018). *Opbrengsten van toekomstgericht onderwijs*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Karszen, M., Krepel, A., Stronkhorst, E., Lourens, J., Brucks, S., Van Kessel, M., & N., S. (2023). *Inzichten in de huidige stand van ICT-gebruik*. Kohnstamm Instituut: Amsterdam.
- Kennisnet. (2021a). Opgehaald van Monitor hybride onderwijs po: de rol van de leraar, leerling en ouder verandert: <https://www.kennisnet.nl/artikel/11192/monitor-hybride-onderwijs-po-de-rol-van-de-leraar-leerling-en-ouder-verandert/>
- Kennisnet. (2021b). *Gedragscode veilig gebruik ict-middelen en persoonsgegevens*. Opgehaald van Kennisnet: <https://aanpakibp.kennisnet.nl/gedragscode-veilig-gebruik-ict-middelen-en-persoonsgegevens/#voorbeeldgedragscode>
- Kennisnet. (2023). *Offerteanvraag literatuuronderzoek (digitaal) afstandsonderwijs voor (dreigende) thuiszitters*. Zoetermeer: Kennisnet.
- Kennisnet; SLO. (2021). *Rapport praktijkonderzoek Digitale Geletterdheid in het primair en voortgezet onderwijs*.
- Kennisrotonde. (2020). *Afstandsonderwijs: de rol van ouders*. Opgehaald van <https://www.kennisnet.nl/de-rol-van-ouders-bij-afstandsonderwijs/>
- Klunder, S., & Saab, N. (2020). *Aan de slag met KlasseContact*. Leiden: ICLON - Universiteit Leiden.
- Klunder, S., Smit, B., Slegers, K., Saab, N., Nahon, A., Mainhard, T., & Admiraal, W. (2023a). *Meedoen op afstand in een hybride klas*. Opgehaald van <https://www.nro.nl/onderzoeksprojecten/hybride-virtueel-onderwijs-interactie-tussen-docent-klas-en-een-zieke-leerling-thuis>
- Klunder, S., Smit, B., Slegers, K., Saab, N., Nahon, A., Mainhard, T., & Admiraal, W. (2023b). *Factsheet interactie in hybride onderwijs*. Opgehaald van <https://www.universiteitleiden.nl/onderzoek/onderzoeksprojecten/iclon/meedoen-op-afstand-in-een-hybride-klas>
- Krijnen, E., Vaessen, A., Pater, C., & Ledoux, G. (2021). *Zicht op thuiszitten. Geschillen over toelating, verwijdering of ontwikkelingsperspectief van (dreigende) thuiszitters*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Kuhfeld, M. S. (2020). Projecting the potential impact of COVID-19 school closures on academic achievement. *Educational Researcher*, pp. 49(8), 549-565.
- Ladwig, R. J. (2007). School avoidance: Implications for school nurses. *Journal for Specialists in Pediatric Nursing*, pp. 12(3), 210.
- Ledoux, G. (2021). Wat heeft de invoering van passend onderwijs in Nederland opgeleverd voor leerlingen? *Pedagogische Studiën*, pp. (98) 285-302.
- Ledoux, G., & Waslander, S. (2020). *Evaluatie passend onderwijs. Eindrapport*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut / Tilburg: TIAS School for Business and Society, Tilburg University / Nijmegen: KBA Nijmegen.
- Lek, K., Feskens, R., & Keuning, J. (2020). *Het Effect van Afstandsonderwijs op Leerresultaten in het PO*. Arnhem: CITO.

- Les op afstand. (2024). *(Dreigende) thuiszitters vor PO en VO*. Opgehaald van <https://www.lesopafstand.nl/lesopafstand/thuiszitters/>
- Maldonado, J., & de Witte, K. (2022). The effect of school closures on standardised student test outcomes. *British Educational Research Journal*, pp. 48(1), 49-94.
- Martens, M. (2022). *Afstandsonderwijs voor thuiszitters. Resultaten buddy-systeem*. Haarlem: ResCon.
- Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., & Baki, M. (2013). The effectiveness of online and blended learning: A meta-analysis of the empirical literature. *Teachers College Record*, pp. 115(3), 1-47.
- Means, B., Toyama, Y., Murphy, R., Bakia, M., & Jones, K. (2009). *Evaluation of Evidence-Based Practices in Online Learning: A Meta-Analysis and Review of Online Learning Studies*. Washington, D.C.: U.S. Department of Education.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2020). *Tweede Kamer, motie Westerveld*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2023a). *Rapportage leerplichtwet G-gemeenten, schooljaar 2021-2022, Definitieve eindstand*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Opgehaald van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2023/03/31/leerplichttelling-2021-2022>
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2023b). *Nationaal Programma Onderwijs, vijfde voortgangsrapportage*.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2023c). *Antwoord op schriftelijke vragen van Kamerlid Paul*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Wetenschap en Cultuur.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; Kennisnet; Sivon; PO raad; VO raad. (2023). *Normenkader Informatiebeveiliging en Privacy Funderend Onderwijs*.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap; Steunpunt passend onderwijs; LPO Netwerk; VO Samenwerkingsverbanden passend onderwijs. (2023). *Maatregelen verbeteraanpak passend onderwijs*.
- Monfrance, M. S. (2022). Niet-cognitieve vaardigheden tijdens COVID-19: Een onderzoek onder leerlingen in het voortgezet onderwijs. *Pedagogische Studiën*, p. 99(3).
- Nieuwelink, H., Daas, R., & Teegelbeckers, J. (2022). Burgerschapsonderwijs via het beeldscherm: Ervaringen van leraren met het geven van burgerschapsonderwijs op afstand tijdens de eerste COVID-19-lockdown. *Pedagogische studiën*, pp. (99)36-59.
- NJI. (2020). *Schoolverzuim aanpakken. Een wetenschappelijke onderbouwing*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- No-Isolation. (2024). *No Isolation*. Opgehaald van <https://www.noisolation.com/nl/av1/case-studies>
- NRO. (2020). *Impact Coronamaatregelen op het Onderwijs: hogere werkdruk, lager welzijn*. Den Haag: NRO.
- NRO. (2022). *Kwaliteitskader voor effectieve aanpakken*. Utrecht: NRO.
- Onderwijsraad. (2016). *De volle breedte van onderwijskwaliteit. Van smal beoordelen naar breed verantwoorden*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Onderwijsraad. (2020). *Vooruit zien voor jonge generaties. Tweede advies over de gevolgen van de coronacrisis voor het onderwijs*. Den Haag: Onderwijsraad.
- Onderwijsraad. (2022). *Inzet van intelligente technologie*. Den Haag: Onderwijsraad.

- Paul, M. (2023a). *Voortgang Actieprogramma Digitale School [Kamerbrief]*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Paul, M. (2023b). *Actieprogramma Digitale School [Kamerbrief]*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Paul, M. (2023c). *Heldere verwachtingen naar betere resultaten. [Kamerbrief]*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Plas, T. (2020). *privacy-bij-onderwijs-op-afstand-goed-geregeld-tips-bij-videobellen*. Opgehaald van Breens: <https://breens.nl/themas/beveiliging-en-privacy/privacy-bij-onderwijs-op-afstand-goed-geregeld-tips-bij-videobellen/>
- Postma, D., Verheijke, J., Wijntuin, P., & Smit, S. (2016). *Achtergronden en aanpak van 'thuiszitters' in het Utrechtse voortgezet onderwijs*. Utrecht: Hogeschool Utrecht.
- Prestiadi, D., Maisyaroh, M., Arifin, I., & Bhayangkara, A. (2020). Meta-Analysis of Online Learning Implementation. *6th International Conference on Education and Technology*, (pp. 109-114). Malang, Indonesia.
- Rijksoverheid. (2023). *Digitaal afstandsonderwijs Als een leerling tijdelijk niet naar school kan. Informatie voor professionals*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Scheerens, J. (2021). *Onderzoek naar hefboomen voor kwaliteitsverbetering in het onderwijs. Samenvatting en vervolg*. Utrecht: Oberon.
- Scheerens, J., van der Werf, G., & de Boer, H. (2020). *Soft skills in education*. Switzerland: Springer International Publishing.
- SER. (2021). *Gelijke kansen in het onderwijs. Structureel investeren in kansengelijkheid voor iedereen*. Den Haag: Sociaal-economische raad.
- SLO. (2020). *Persoonsvorming*. Opgehaald van <https://www.slo.nl/vakportalen/vakportaal-burgerschap/persoonsvorming/>
- SLO. (2023). *Factsheet - basisvaardigheden digitale geletterdheid*.
- Smeets. (2021). *Monitor hybride onderwijs. Tweede rapportage over het primair onderwijs*. Nijmegen: KBA Nijmegen.
- Smeets, E., Suijkerbuijk, A., van Binsbergen, M., & Krepel, A. (2023). *Digitaal afstandsonderwijs in het primair onderwijs. Ervaringen en mogelijkheden*. Nijmegen: KBA Nijmegen.
- Staatsblad. (2021). *Wet van 23 juni 2021 tot wijziging van een aantal onderwijswetten in verband met verduidelijking van de burgerschapsopdracht aan scholen in het funderend onderwijs*. Opgehaald van https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20210702/publicatie_wet_2/document3/f=/vlk4d058apzp.pdf
- Steunpunt passend onderwijs. (2022). *Afstandsonderwijs: inspirerende voorbeelden als schoolgaan even niet lukt*.
- ten Brummelhuis, A. (1999). *ICT-monitor 1997/1998, Lerarenopleidingen*. Twente: Universiteit Twente.
- ten Brummelhuis, A., & Kuiper, E. (2008). *Driving Forces for ICT in Learning*. In: Voogt, J., Knezek, G. (eds) *International Handbook of Information Technology in Primary and Secondary Education. Springer International Handbook of Information Technology in Primary and Secondary Education, vol 20*. Boston: Springer.

- van Alten, D., Phielix, D., Janssen, J., & Kester, L. (2020). Effects of self-regulated learning prompts in a flipped history classroom. *Computers in human behavior*, pp. 108, 106318.
- van Binsbergen, M., Pronk, S., van Schooten, E., Heurter, A., & Verbeek, F. (2019). *Niet thuisgeven. Schooluitval vanuit het perspectief van leerlingen: onderzoek naar thuiszitters*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- van den Berg, E., van Binsbergen, M., Krepel, A., & Huisman, P. (2021). *Afstand overbruggen ervaren knelpunten bij afstandsonderwijs aan thuiszitters geregistreerd als absoluut of relatief verzuim*.
- van Eck, P., Scholten, F., & Bremer, B. (2018). *Ervaringen met KlasseContact. Een kwantitatief onderzoek naar participatie van scholen in het project KlasseContact*. Utrecht: Oberon.
- Wereldschool. (2024). Opgehaald van Wereldschool: <https://www.wereldschool.nl/>
- Wiersma, D. (2022). *Uitwerking verzuimaanpak [Kamerbrief]*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Wetenschap en Cultuur.
- Wiersma, D. (2023). *Samen de schouders onder passend onderwijs [Kamerbrief]*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Wetenschap en Cultuur.
- Yulius. (2021). *Het Heer Bokel College - Schoolgids 2021-2022*. Dordrecht: Yulius Onderwijs.
- Zijlstra, W., Rietdijk, S., Frissen, S., & Feskens, R. (2021). *Leer vertraging door schoolsluitingen in het voortgezet onderwijs - Deel 2. Effecten na de eerste en tweede lockdownperiode*. Arnhem: Stichting Cito Instituut voor Toetsontwikkeling.
- Zorgeloos. (n.d.). *Routekaart afstandsonderwijs*. Zwolle: Stichting Zorgeloos naar School.

Factsheet

Aanbevelingen

Aanbevelingen om rekening mee te houden bij de toekomstige inzet van digitaal afstandsonderwijs

	Leerlingen en klas Microniveau	School en omgeving Mesoniveau	Landelijk Macroniveau
Aanpak	<p>Voldoe aan essentiële randvoorwaarden alvorens (thuiszittende) leerlingen te laten deelnemen aan digitaal afstandsonderwijs, zoals:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Betrouwbare technologie; • Leraren met voldoende didactische kwaliteiten; • Mogelijkheden voor interactie met en tussen leerlingen; • Afstemming op de specifieke behoefte van leerlingen. 	<p>Informeert ouders over hoe thuisonderwijs werkt en wat er van hen verwacht wordt.</p> <p>Zorg voor praktische handreikingen.</p>	<p>Faciliteer samenwerking tussen scholen en bundeling van geleerde lessen.</p> <p>Neem maatregelen om risico's van afstandsonderwijs te voorkomen, zoals speciale opleiding en certificering van leraren en schoolbestuurders,</p>
Uitvoering	<p>Schep duidelijke verwachtingen zodat de leerling weet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wat te doen; • hoe hulp kan worden gevraagd; • hoe en wanneer de leerling feedback krijgt. 	<p>Organiseer beschikbaarheid en toegang tot digitale onderwijsprogramma's.</p> <p>Faciliteer professionalisering van leraren.</p> <p>Bewaak voortgang en welzijn van thuiszittende leerlingen.</p> <p>Betrek en informeer ouders.</p>	<p>Ontwikkel toezichtkaders op landelijk niveau om kwaliteit te toetsen.</p> <p>Ondersteun scholen en samenwerkingsverbanden met praktische richtlijnen.</p> <p>Standaardiseer technologische randvoorwaarden en privacyregels.</p>
Opbrengst	<p>Zorg voor transparantie over doelen bij digitaal afstandsonderwijs</p>	<p>Zorg dat schoolleiding weet aan welke kwaliteitseisen moet worden voldaan en dit kan communiceren naar leraren.</p> <p>Waarborg de kwaliteit van digitaal afstandsonderwijs.</p>	<p>Ondersteun en verbind toekomstige praktijkinitiatieven voor digitaal afstandsonderwijs met opbrengstgericht onderzoek.</p>
Algemeen			<p>Overweeg curatief digitaal afstandsonderwijs als een vorm van speciaal onderwijs te beschouwen, begeleid door gekwalificeerde leraren.</p>

Oberon

Postbus 1423, 3500 BK Utrecht
t 030 230 60 90 | f 030 230 60 80
info@oberon.eu | www.oberon.eu

Utrecht, februari 2024
In opdracht van Kennisnet